

الگوی مطلوب خانواده با تأکید بر خانواده دردوران دفاع مقدس

نویسنده: دکتر فردوس قماشچی^۱

تاریخ دریافت: ۹۱/۲/۱۵

تاریخ پذیرش نهایی: ۹۱/۷/۲۸

فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، سال پانزدهم، شماره ۵۷، زمستان ۱۳۹۱

چکیده

این پژوهش با هدف بررسی و شناسایی شاخص‌های فرهنگی-اجتماعی خانواده در دوران دفاع مقدس و نقش و تأثیر شاخص‌های فوق در استحکام و سلامت خانواده به منظور ارائه الگوی مطلوب خانواده ایرانی-اسلامی انجام شده است. این تحقیق به روش پیمایشی و با استفاده از ابزار پرسشنامه و مصاحبه در مورد ۴۰۰۰ نفر از ۱۰ استان کشور از میان خانواده‌هایی که در سالهای ۱۳۵۹ تا ۱۳۶۷ متاهل بوده یا متاهل شده‌اند و در طول سالهای فوق در ایران زندگی و شرایط و اوضاع دوران دفاع مقدس را تجربه کرده‌اند، انجام شده است. نمونه‌های این تحقیق به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای انتخاب شده‌اند. در این پژوهش همچنین با ۳۳ نفر از گروه متخصصان و صاحب‌نظران مصاحبه علمی و تخصصی صورت گرفته است. این تحقیق کاربردی و از نظر روش گردآوری داده‌ها از نوع تحقیقات توصیفی و پیمایشی است. روش تحقیقی که به منظور تحلیل داده‌های این پژوهش بکار رفته آن را در زمره تحقیقات همبستگی و تحلیلی قرار داده است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که هر یک از فرضیه‌های این پژوهش مبنی بر اینکه بین عوامل اعتقادی (آموزه‌های دینی، فرهنگ ایثار و شهادت، ولایت پذیری و التزام عملی به احکام شرعی)، عوامل خانوادگی (ملاک‌های همسرگزینی، روابط میان زوجین، نحوه گذران اوقات فراغت، شیوه‌های فرزندپروری و سبک‌های دلبستگی) عوامل فرهنگی-اجتماعی (تعاملات اجتماعی، ارزشهای اخلاقی و اقتصادی)، عوامل فردی (سلامت جسمی و روانی، سن، تحصیلات، آراستگی و سبک زندگی) با سلامت، رضایت مندی زناشویی و استحکام خانواده رابطه معناداری وجود دارد، تأیید می‌شوند. براساس نتایج بدست آمده از میان متغیرهای فوق عوامل اعتقادی و از بین این عوامل ولایتمداری بیشترین ارتباط را با سلامت و استحکام خانواده در زمان دفاع مقدس داشته است و در شرایط کنونی، از نظر نخبگان عوامل خانوادگی، فردی و اعتقادی به ترتیب بیشترین ارتباط را با سلامت و استحکام خانواده دارند.

واژگان کلیدی:

خانواده، دفاع مقدس، الگوی مطلوب خانواده، استحکام خانواده، شیوه‌های فرزندپروری.

۱. استادیار دانشگاه علوم انتظامی.

مقدمه

خانواده یکی از نهادهای مهم اجتماعی است که به لحاظ اهمیت، نقش و کارکردهای مختلف آن مورد توجه علمای مذهبی، اخلاقی و صاحب‌نظران تعلیم و تربیت، جامعه‌شناسان و روان‌شناسان قرار گرفته است. مصلحت فرد و اجتماع در این است که زنان و مردان پیمان زناشویی ببندند و تشکیل خانواده دهند. اسلام اساس خانواده را بر آرامش، مودت، مهربانی و مساوات استوار ساخته است (سوره روم، آیه ۲۱)

آدمی در خانواده به دنیا می‌آید، تمام رفتارهای اولیه را در خانواده آغاز می‌کند و واکنشهای اعضای خانواده در جهت دادن به این رفتارها نقش موثری دارند. نیازهای زیستی، روانی، اجتماعی و عاطفی فرد در خانواده سر بر می‌آورد و با واکنشهای افراد ارضاء یا سرکوب می‌گردند. آدمی در خانواده الفبای اجتماعی شدن و فرهنگ‌پذیری را می‌آموزد و برای ورود به اجتماع بزرگتر آماده می‌شود. بنابراین اگر خانواده بتواند نقش خود را در سازندگی فرد و اجتماع به خوبی ایفا نماید، به رشد، تحول و تکامل آن دو کمک شایانی کرده است. لذا شناخت و بررسی عواملی که سبب قوام و استحکام یا بر عکس، تزلزل این نهاد اجتماعی می‌گردند، می‌تواند گامی مفید در راستای ارتقای سطح سلامت، بهداشت روانی خانواده، امنیت اجتماعی و فرهنگ جامعه باشد. از آنجا که خانواده نسبت به جامعه به منزله زیربنایی است که پایه‌های اصلی این زیربنا را زن و مرد تشکیل می‌دهند، نادیده گرفتن نقش خانواده در تاریخ پرافتخار دفاع مقدس که بخشی از تاریخ انقلاب و ایران است در واقع تحریف تاریخ ایران خواهد بود.

اولین شرط داشتن جامعه‌ای سالم و پویا، سلامت و پایداری خانواده است. همه دستاوردهای علمی و هنری بشر در خانواده‌های سالم و امن پدید آمده است. در حالیکه عصر حاضر، عصر پیشرفت و توسعه صنعت و علوم مختلف است، و انتظار آن می‌رود که گسترش فرهنگ و تمدن به صورت همه‌جانبه صورت گرفته باشد اما، متأسفانه تمدن فراصنعتی نه تنها نتوانسته است در جهت استحکام خانواده مفید باشد، بلکه در سست کردن بنیان و ارزشهای خانواده اثرگذار بوده است، در حدی که در بعضی از کشورها زمزمه ویرانگر «زندگی بدون قید و بند خانواده» شنیده می‌شود.

ایوانوا و آلن طی مقاله‌ای در سال ۲۰۰۵ میلادی عنوان کردند که هر چه میزان استحکام خانواده بیشتر و روابط عاطفی والدین با فرزندان بهتر باشد، کودکان از آسیب‌های روان‌شناختی کمتری برخوردارند. (آریانزاد، ۱۳۸۷)

در چند دهه گذشته پژوهشگران زیادی در حوزه مطالعات خانواده تلاش کرده‌اند تا بر پایه مطالعات پیشین شاخص‌ها و متغیرهایی را که بر خانواده مطلوب و کارآمد تأثیر می‌گذارند شناسایی و آن‌ها را در چارچوب شاخص‌های یک خانواده سالم ارائه نمایند. اما این تلاش بیشتر بر پایه ادغام، حذف و تغییر جایگاه متغیرهای پیش‌بینی‌کننده از شاخص‌های سلامت در یک خانواده مطلوب مورد مطالعه قرار گرفته و برای ارائه الگوی مطلوب آن براساس یک چارچوب نظری واحد و یک پارچه تلاش کمتری صورت گرفته است. از این رو به اعتقاد بسیاری از صاحب نظران این حوزه سازه‌ها و مولفه‌هایی که در ارائه شاخص‌ها بطور نظری یا تجربی توسعه داده می‌شود، از وحدت نظری برخوردار نیست.

به طور کلی، مرور پیشینه مطالعاتی بیانگر آن است که نیاز به ارائه الگویی وجود دارد که بتواند ویژگی‌های مطلوب خانواده را بر پایه سازه‌ها و مفاهیمی طراحی و تدوین کند که اولاً براساس یک رویکرد نظری واحد بنا شده و از لحاظ روابط درونی و زیربنای نظری از ساختاری هماهنگ و یکسان برخوردار باشد، ثانیاً امکان تبیین یک رویکرد خانواده محور مبتنی بر خانواده در دوران دفاع مقدس را فراهم آورد به گونه‌ای که فراسوی مولفه‌های تربیتی و ساختاری، که تغییر و اصلاح آنها دست کم در کوتاه مدت امکان‌پذیر نیست، درک روشنی از الگوی مطلوب خانواده در اختیار بگذارد، ثالثاً امکان مداخله‌های روان‌شناختی را نه تنها برای متخصصان حوزه مطالعات خانواده فراهم آورد بلکه برای سایر افرادی که در این حوزه نقش و فعالیت دارند (مانند مشاوران خانواده، مشاوران ازدواج، پژوهشگران، و...) زمینه‌های اجرایی و کاربردی را در اختیار بگذارد تا بستر بهبود و ارتقای الگوی مطلوب خانواده را گسترده‌تر سازد.

بر این اساس پژوهش حاضر می‌کوشد با شناخت و بررسی شاخصه‌ها و ویژگی‌های خانواده‌های موفق در دوران دفاع مقدس الگوهای صحیح همسرمداری، شیوه‌های برقراری روابط صحیح و صمیمی میان همسران و نیز الگوهای فرزند پروری و نحوه ارتباط سازنده و پرورش دهنده والدین با فرزندان خود را به عنوان الگوی مطلوب خانواده، معرفی، ترویج و تبلیغ نماید.

بدون تردید در شرایطی که خانواده‌های کشورمان به اطلاعات مناسب و دانش مفید در جهت اعتلا و ارتقای نظام خانواده نیازمند هستند، نتایج این تحقیق می‌تواند به عنوان مجموعه‌ای راه‌گشا و راهنمایی مطلوب محسوب شود.

خانواده آرمانی در قرآن

خانواده‌ای که زمینه‌ی پرورش انسانی قرآنی در آن فراهم آمده است. «والبلد الطیب یخرج نباته باذن ربّه و الذی خبت لا یخرج الا نکدّاً» (اعراف، ۵۸)، از سرزمین پاک و طیب، ثمره‌ای نیک به اذن پروردگار خارج می‌شود و از زمین آلوده و شوره‌زار، حاصلی ناقص و بی‌فایده خارج خواهد شد. بنابراین خانواده آرمانی قرآن، خانواده‌ای است که آماده پذیرش و پرورش انسان است.

خانواده‌ای که قرآن کریم تربیت می‌کند و حدود و وظایفش را تعیین می‌نماید و توصیه‌های لازم را برای روابط متعالی بین زن و مرد بیان می‌دارد، با مؤلفه‌های زیر شناخته می‌شود: توحید محوری و جلب رضای حق، عدالت جویی و برقراری قسط، اخلاق مداری، وظیفه‌مندی، رعایت اصل صلح و احسان، گذشت و محبت، مشورت و مصلحت‌اندیشی.

زیر بنای ساختار کلی خانواده آرمانی قرآن، دو رکن اساسی اخلاق و حقوق است که با آشنایی همه جانبه اعضا و حاکمیت این دو رکن، استواری و پویایی این بنا تضمین می‌شود. چرا که رکن حقوق، ضامن برپایی و استواری اصل خانواده و مانع از فروپاشی آن است و رکن اخلاقی ضامن رشد و بالندگی و تأمین اهداف خانواده می‌باشد. (قماشچی، ۱۳۸۷)

خانواده یک نظام کاملاً تألیف شده و به هم تنیده است؛ به طوری که تفکیک بعضی مسائل که در محیط‌ها و مجموعه‌های دیگر ممکن است، در این فضای خاص ممکن نیست. از آن جمله، تفکیک دو مقوله «تکالیف حقوقی» و «وظایف اخلاقی» است. زیرا نظام حقوقی و نظام اخلاقی خانواده، وظیفه همه اعضا است و تأمین حقوقی اعضا نیز امری اخلاقی و شایسته است. بنابراین نمی‌توان امری اخلاقی را در خانواده، جدای از حق افراد قلمداد کرد و آن را فضل نامید؛ زیرا فرض و واجب است؛ نه فضل. در خارج از محیط خانواده، مرز حقوق و اخلاق تا حدودی متمایز است؛ مثلاً، عدم تواضع در برابر دیگران در خارج از خانواده امری غیر اخلاقی است؛ اما غیر حقوقی نیست؛ یعنی تجاوز به حریمی قلمداد نمی‌شود یا خشن و زبر صحبت کردن، مجازاتی نمی‌طلبند.

اما همین امور در خانواده با حقوق خانوادگی افراد تلاقی دارد. هم‌نشینی در خانه، باید نمایی از بهشت برین در آخرت باشد؛ یعنی کانون «لا یسمعون فیها لغواً و لا تأثیماً الا قیلاً سلاماً سلاماً.» (واقعه، ۲۴-۲۶) زندگی خانوادگی، صرفاً با حضور در خانه یا خانه داری یا انجام چند فعالیت دسته جمعی محقق نمی‌شود؛ بلکه واقعاً

زمانی تحقق می‌پذیرد که با مبادله اندیشه‌ها، احساسات، بحث و گفت و شنود همراه شود. (قماشچی، ۱۳۸۷)

اهداف خانواده آرمانی قرآن

- «ومن آیاته ان خلق لکم من انفسکم ازواجاً لتسکنوا الیها و جعل بیتکم مودةً و رحمةً». (روم، ۲۱) «یکی از نشانه‌های قدرت خداوند این است که برای شما از جنس خودتان همسر آفریده تا وسیله سکون و آرامش شما باشد و در میان شما دوستی و رحمت قرار داده است.»

- زوجیت در حیوانات (به جز چند گونه‌ی آن‌ها) به تشکیل خانواده نمی‌انجامد؛ در حالی که در انسان بلا استثنا با هدف تشکیل خانواده انجام می‌گیرد.
- گرچه زوجیت در مورد حیوانات نیز مانند انسان وجود دارد و به تولید نسل می‌انجامد، اما جفت‌گرایی در آن‌ها ایجاد مودت و رحمت نسبت به یکدیگر را در پی ندارد.

آیه‌ی فوق، تنها هدفی را که برای تشکیل خانواده بر می‌شمرد، «تسکین زوجین» است. گرچه در سایه‌ی این آرامش مواهب دیگری نصیب انسان می‌شود و اهداف نسبی دیگری حاصل می‌گردد، اما خلقت انسان به نوعی است که اگر همه‌ی مواهب اعم از فرزند، تأمین نیازهای مادی و... را در زوجیت بیابد، ولی سکون و آرامش نداشته باشد، انگیزه‌ای برای تشکیل خانواده نخواهد داشت و خود را کامیاب نمی‌بیند. در محیط خانواده، اگر فقط روابط جسمی و واکنش‌های فیزیکی مطرح باشد و بس، روح‌ها سرگردان می‌مانند و در تمام عمر در حسرت ناکامی می‌سوزند و می‌سازند و بی‌تردید، هر گاه روح‌ها ناکام و حسرت زده باشند، جسم‌ها نیز پریشان و ناتوانند. با توجه به آیه‌ی ۲۱ سوره‌ی روم که هدف از خلقت زوج، سکونت ذکر شده است و نیز از آیه‌ی ۴ سوره‌ی فتح، این نکته به دست می‌آید که رابطه‌ای مستقیم میان نزول سکینه و ازدیاد ایمان وجود دارد. زوجیت نیز که تأمین‌کننده‌ی آرامش حقیقی در زن و مرد است، محملی دائمی برای افزایش ایمان و نزدیکی به خداوند است. یعنی این امر الهی در صورتی که با نیت قرب الی الله بر پا شود و دوام پیدا کند، سراسر عبادت حق خواهد بود. نتیجه آن که با عنایت به هدف اصلی از خلقت انسان، یعنی «عبادت» بر حسب آیه‌ی «و ما خلقت الجن و الانس الا ليعبدون» (ذاریات، ۵۶) هدف حقیقی از تاسیس خانواده، همان هدف متعالی خداوند در خلقت انسان می‌باشد که به حاکمیت توحید در جامعه خواهد انجامید. (قماشچی، ۱۳۸۷)

ویژگی‌های خانواده در سخنان مقام معظم رهبری:

- خانواده سلول اصلی پیکره اجتماع

سلول اصلی پیکره اجتماع و جامعه در اسلام، خانواده است. چرا که خانواده محل آرامش، آسایش، امنیت، تربیت، ایمان، معنویت، حل مشکلات روحی و روانی، انتقال فرهنگ و باورها و آداب و رسوم، تجدید قوا، خوشبختی و راه رسیدن به بهشت برین است. اسلام بر شادابی و معنویت و محبت در محیط خانواده بسیار تأکید دارد. (آیت...خامنه ای، ۱۳۹۰ خطبه عقد مورخ ۱۳۸۱/۳/۸)

- خانواده، کلمه طیبه

«خانواده، کلمه طیبه است. کلمه طیبه هم خاصیتش این است که وقتی به وجود آمد، مرتب از خود برکت و نیکی می‌تراود و به پیرامون خودش نفوذ می‌دهد. کلمه طیبه همان چیزهایی است که خدای متعال آن را با همان اساس صحیح به بشر اهدا کرده است.» (آیت...خامنه ای، ۱۳۹۰ خطبه عقد مورخ ۱۳۷۹/۱۲/۱۵)

- خانواده سالم، جامعه سالم

«اگر در جامعه‌ای خانواده مستحکم شد و زن و شوهر حقوق یکدیگر را رعایت کردند و با هم اخلاق خوش داشته و سازگاری نمودند و با همکاری هم مشکلات را برطرف نموده و فرزندان را تربیت کردند، جامعه‌ای که این طور خانواده‌ها را داشته باشد، به صلاح خواهد رسید و نجات پیدا خواهد کرد و اگر مصلحی در جامعه باشد می‌تواند این طور جوامع را اصلاح نماید. اگر خانواده‌ای نبود، بزرگ‌ترین مصلحین هم بیایند نمی‌توانند جامعه را اصلاح کنند.» (آیت...خامنه ای، ۱۳۹۰ خطبه عقد مورخ ۱۳۷۲/۶/۱۴)

«هر کشوری که در آن بنیان خانواده مستحکم باشد، بسیاری از مشکلات آن کشور، به خصوص مشکلات اخلاقی و معنوی آن به برکت خانواده سالم و مستحکم برطرف می‌شود یا اصلاً به وجود نمی‌آید.» (آیت...خامنه ای، ۱۳۹۰ خطبه عقد مورخ ۱۳۷۶/۹/۲)

«تشکیل بنای خانواده یک نیاز اجتماعی است، اگر چنانچه در یک جامعه‌ای، خانواده‌ها درست بودند، سالم بودند، استحکام داشتند، تزلزل نداشتند، حدود و ثغور خانواده محفوظ بود، این جامعه می‌تواند به خوبی اصلاح بشود. افرادش می‌توانند رشد فکری پیدا کنند و از لحاظ روحی کاملاً سالم باشند، می‌توانند انسان‌هایی بدون عقده باشند.» (آیت...خامنه ای، ۱۳۹۰ خطبه عقد مورخ ۱۳۷۹/۱۲/۲۳)

«در هر خانواده‌ای، مردان و زنان می‌توانند همت شان را برای ادامه زندگی آماده کنند. زندگی، یک مبارزه است. کل زندگی، عبارتست از یک مبارزه بلندمدت؛ مبارزه با عوامل طبیعی، مبارزه با موانع اجتماعی، مبارزه با درون خود انسان که

مبارزه با نفس است. انسان دایم در حال مبارزه است. بدن انسان هم در حال مبارزه است. جسم انسان نیز همواره با عوامل زیان بار مبارزه می‌کند. قدرت این مبارزه وقتی در جسم باشد، جسم سالم است. انسان، این مبارزه را باید صحیح، منطقی، در جهت درست، رفتارهای صحیح و با ابزارهای درست انجام دهد. این مبارزه، گاهی به استراحت و یک باراندازی نیاز دارد. این، نقطه استراحت داخل خانواده است». (آیت... خامنه ای، ۱۳۹۰ خطبه عقد مورخ ۱۳۸۱ / ۳ / ۸)

تدین رمز ماندگاری خانواده

در تشکیل خانواده و در حفظ آن باید احکام اسلامی را رعایت کرد تا خانواده، سالم و در اوج باقی بماند. از این رو، در خانواده‌های دیندار که زن و شوهر به این حدود اهمیت می‌دهند، سال‌های متمادی بدون ناخرسندی با هم زندگی می‌کنند. محبت زن و شوهر به هم باقی می‌ماند و جدایی شان از هم سخت است و دل در گرو محبت یکدیگر دارند. این نیکی‌ها و این محبت هاست که بنای خانواده را ماندگار می‌کند و اسلام نیز به این امور ارزش بسیار می‌نهد. اگر روشهای اسلامی رواج یابد، خانواده‌ها مستحکمتر خواهد شد، چنانکه در گذشته‌های ما زمانی که هنوز ایمان مردم سالم‌تر و کامل‌تر بود، خانواده، کانونی پایدار و مطمئن بود. زن و شوهر به هم علاقه مندتر بودند. فرزندان در محیط‌های امن و سالم‌تری پرورش می‌یافتند. حالا هم راه همین است. بیشتر آن خانواده‌هایی که دستوره‌های اسلامی را رعایت می‌کنند، خانواده‌هایی محکمتر، بهتر، و محیط‌های امن‌تری برای فرزندان و کودکان خواهند بود. البته برخی کشورها، مقلد تمدن غربند. این‌ها ممکن است به پیشرفتهای صوری نیز برسند اما زیانهای بی انتهای ذلت تقلید، آنها را دچار آسیبهای جدی می‌کند و ریشه آنها را از بین می‌برد بنابراین اگر طوفانی بپا شود توانایی استقامت ندارند. (آیت... خامنه ای، ۱۳۹۰ خطبه عقد مورخ ۱۳۸۰ / ۱۲ / ۹)

نقش زن و شوهر در استحکام بنیان خانواده

دختران و پسران باید بکوشند از پیوند مقدس زناشویی پاسداری کنند. این هدف، تنها وظیفه یکی از آنها نیست که بگوییم یکی از آنها همواره مشکلی پدید آورد و دیگری همیشه تحمل کند، بلکه باید هر دو به هم کمک کنند تا این کار صورت گیرد. نمی‌توان گفت در این مسئولیت، شوهر سهم بیشتری دارد یا زن سهم بیشتری دارد. هر دو در حفظ این بنیان و در حفظ این اجتماع دو نفره که بعدها به تدریج زیاد

می‌شود، به سهم خود نقش دارند. از هر چیزی که محیط خانواده را متشنج و دچار افسردگی و هیجان‌های بی‌مورد می‌سازد، بپرهیزید. اگر خدای ناکرده در محیط یک خانواده از محبت و اطمینان و صمیمیت خبری نباشد، رنجش مال هر دو طرف است. در استحکام بنیان خانواده، خود زن و شوهر، بیشترین نقش را دارند. با گذشت از یکدیگر، با همکاری خود، با مهربانی و محبت و اخلاق خوب خودشان - که از همه مهمتر هم محبت است - می‌توانند این بنا را ماندگار و این سازگاری را همیشگی بکنند.» (حاج علی اکبری، ۱۳۸۴، ص ۳۱)

خانواده در جوامع اسلامی

«در محیط اسلامی، زن و شوهر با هم هستند، متعلق به هم هستند، در مقابل هم مسئول هستند، در مقابل فرزندان مسئول هستند و در برابر محیط خانواده مسئولند. در محیط‌های اسلامی، کانون خانواده چنان مستحکم و پابرجاست که گاهی پس از دو نسل نیز هنوز پدر بزرگ و پدر و نوه در یک خانه با هم زندگی می‌کنند. در جوامع اسلامی، یعنی جوامع دین دار و خداپاور که دو نفر آدم برای مدت طولانی با هم زندگی می‌کنند و هیچ گاه از هم سیر نمی‌شوند، بلکه دل بستگی شان و انس و محبت و وفایشان به همدیگر بیشتر می‌شود؛ این، همان خاصیت دینداری و مذهبی بودن و خواسته‌های خدایی را رعایت کردن است. در اسلام و در فرهنگ اسلامی، خانواده بادوام است. در خانه، پدر بزرگ‌ها و مادر بزرگ‌ها و پدر و مادر هستند، نوه‌ها و نتیجه هایشان را می‌بینند و سنتها را به هم انتقال می‌دهند. نسل گذشته، موارث خود را به نسل بعد تحویل می‌دهد و بریده و بی‌ریشه و تنها و بی‌عاطفه بار نمی‌آیند.» (آیت... خامنه ای، ۱۳۹۰ خطبه عقد مورخ ۱۳۸۰/۱/۱۲)

ویژگیهای خانواده خوب

«خانواده خوب، یعنی زن و شوهری که با هم مهربان باشند، باوفا و صمیمی باشند و به یکدیگر محبت و عشق بورزند، رعایت همدیگر را بکنند و مصالح همدیگر را مهم و گرمی بدانند. اولادی که در آن خانواده به وجود می‌آید، نسبت به او احساس مسئولیت کنند و بخواهند او را از لحاظ مادی و معنوی، سالم بزرگ کنند. از لحاظ مادی و معنوی او را به سلامت برسانند. چیزهایی به او یاد بدهند، به چیزهایی او را وادار کنند، از چیزهایی او را بازدارند و صفات خوبی را در او تزریق کنند. یک چنین خانواده ای، اساس همه اصلاحات واقعی در یک کشور است. چون

انسانها در چنین خانواده ای خوب تربیت می‌شوند، با صفات خوب بزرگ می‌شوند. با شجاعت، با استقلال عقل، با فکر، با احساس مسئولیت، با احساس محبت، با جرئت، جرئت تصمیم‌گیری، با خیرخواهی - نه بدخواهی - و با نجابت. وقتی مردم جامعه ای، این خصوصیات را داشته باشند، این جامعه دیگر روی بدبختی را نخواهد دید». (حاج علی اکبری، ۱۳۸۴، ص ۲۶)

نقش خانواده در انتقال فرهنگ و تمدن

«انتقال فرهنگ‌ها و تمدن‌ها و حفظ اصول و عناصر اصلی یک تمدن و یک فرهنگ در یک جامعه و انتقالش به نسل‌های پی در پی، به برکت خانواده انجام می‌گیرد. اساس ازدواج و مهمترین مصلحت ازدواج، عبارت است از تشکیل خانواده. علت هم این است که اگر خانواده سالمی در یک جامعه ای وجود داشته باشد، آن جامعه سالم خواهد شد و موارث فرهنگی خودش را به صورت صحیح منتقل خواهد کرد. در آن جامعه، تربیت کودکان، به بهترین وجه صورت می‌پذیرد. برای همین، در کشورها و جوامعی که خانواده دچار اختلال می‌شود، معمولاً اختلالات فرهنگی - اخلاقی به وجود می‌آید. اگر نسل‌ها بخواهند فرآورده‌های ذهنی و فکری خود را به نسل‌های بعدی منتقل کنند و جامعه از گذشته خودش بخواهد سود ببرد، این فقط با خانواده ممکن است. در محیط خانواده است که اول بار، تمام هویت شخصیت یک انسان براساس فرهنگ یک جامعه شکل می‌گیرد و این پدر و مادرند که به طور غیرمستقیم و بدون اینکه تحمیلی باشد، بدون اینکه خود آنها تصنعی به کار ببرند، به طور طبیعی محتوای ذهن و فکر و عمل و معلومات و اعتقادات و مقدسات و اینها را به نسل بعدی منتقل می‌کنند». (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۰، خطبه عقد مورخ ۱۳۷۹/۱۰/۱۵)

خانواده سالم، مرکز آرامش افراد

«نگرش اسلام به خانواده، نگرشی درست، نگرشی اصیل و یک نگاه همراه با اهتمام است که خانواده، اصل قرار داده شده و به هم زدن بنیان خانواده یا آشفته نمودن آن، جزو بدترین کارهاست. خانواده در اسلام، یعنی محل سکونت دو انسان، محل آرامش روانی دو انسان، محل انس دو انسان با یکدیگر، محل تکامل یک نفر به وسیله یک نفر دیگر. آنجایی که انسان در آن صفا می‌یابد، راحتی روانی می‌یابد؛ این محیط، خانواده است. کانون خانواده در اسلام، این قدر اهمیت دارد. اسلام در بیان قرآن، در چند جا، این آفرینش زن و مرد و در نهایت زوجیت آنها را، برای آرامش زن و مرد شناخته است.

در قرآن، آیه «وجعل منها زوجها لیسکن الیها» آمده است: خدای متعال زوج آدمی را از جنس او قرار داد. زوج زن را و زوج مرد را از جنس خود او قرار داده، «یسکن الیها» تا اینکه آدمی بتواند - چه مرد و چه زن - در کنار شوهر یا همسر احساس آرامش کند. این آرامش، سکونت و نجات از تلاطم‌های روحی و اضطراب‌های زندگی است. میدان زندگی، میدان مبارزه است و انسان در آن همواره در معرض نوعی اضطراب است. اگر این آرامش و سکونت به نحو صحیحی شکل پیدا کند؛ زندگی سعادت‌مندانه می‌شود، زن خوشبخت می‌شود، مرد خوشبخت می‌شود، بچه‌هایی که در این خانه متولد می‌شوند و پرورش می‌یابند، بدون عقده رشد خواهند یافت و خوشبخت خواهند شد، یعنی از این جهت، زمینه برای خوشبختی همه اینها فراهم است». (حاج علی اکبری، ۱۳۸۴ ص ۲۷).

نمونه‌ای از عوامل تحکیم خانواده در جلوه‌های رفتاری و سیره حضرت زهرا (س):

**** محبت و احترام نسبت به همسر**

یکی از رموز موفقیت در زندگی مشترک این است که در پاره‌ای از مسائل جزئی، فراست و دقت نظر اعمال شود. چنان که صدا کردن همسر، یک امر بسیار روزمره در زندگی خانوادگی است؛ در صورتی که این خطاب، احترام آمیز باشد، پژواکی از محبت و صمیمیت را در پی خواهد داشت.

وجود مبارک علی (ع) و فاطمه (س) در رعایت این نکته نیز، الگو و سرمشق بوده‌اند. آن بانوی بزرگوار، نام همسر خود را با احترام یاد می‌کرد. گاهی وی را باکنیه «بالحسن» می‌خواند و گاهی با یاد قرابت نسبی (یا ابن عم) وی را ندا می‌داد و گاه با لقب شریف «یا امیر المومنین» او را فرا می‌خواند و در زمان مؤانست و بعضی از موارد دیگر نیز از سر حکمت، وی را با نام مبارکش می‌خواند و گاه نیز با القاب شریفه از او یاد می‌نمودند.

نام بردن مناسب و زیبا خطاب کردن افراد، از شاه کلیدهای ارتباط مثبت برقرار کردن است. در فرایند خطاب محترمانه، انرژی‌های مثبتی از وجود فرد احترام‌کننده به جانب فردی که مورد احترام قرار می‌گیرد، متصاعد می‌شود و طلیعه‌ی ارتباط را مصفا و مبارک می‌گرداند و زمینه‌ی واکنش مثبت مخاطب را نیز فراهم می‌آورد. حضرت امیرالمومنین (ع) در این باره می‌فرماید: «اجملوا فی الخطاب، تسمعوا جمیل الجواب»، «خطاب‌هایتان را زیبا کنید تا پاسخ زیبا بشنوید.» (رسولی محلاتی، ۱۳۷۷)

**** تواضع در برابر همسر**

«معاشرت معروف» در روابط میان زن و مرد یکی دیگر از پایه‌های تحکیم و دوام خانواده به حساب می‌آید. در حسن معاشرت زن با شوهر، عامل تواضع، عنصری چشم گیر و اساسی است. زن از عطوفت شوهرش لذت بیشتری می‌برد و مرد از محبت احترام آمیز زن، بیشتر محسوس می‌شود. لیکن تواضع متناسب، از مواردی است که می‌تواند مرد را در زندگی خانوادگی، سرشار از رضایت خاطر و خشنودی نماید و به همه ی هستی او مراتب لذت هم نشینی و انس با همسرش را بچشاند؛ زیرا مفهوم «قوامیت تکوینی شوهر بر زن» ایجاد می‌کند که رفتار زن با شوهر خاضعانه تر و رفتار مرد با زن دلسوزانه تر باشد. تواضع مناسب از مفاهیمی است که در اکثر دوره‌های تاریخی و در بین اکثر اقوام، ملل و نژادها، مورد تکریم و احترام قرار گرفته. امام صادق(ع) می‌فرماید: «ثلاثة یوجین المحبه: حسن الخق، حسن الرفق، و التواضع» (مجلسی، ۱۴۰۴)، «سه چیز محبت را برجای می‌گذارد: خوش اخلاقی، خوب مدارا کردن و تواضع.»

**** ابراز و اظهار محبت به همسر**

یکی از نکات بسیار قابل توجه در روابط میان زن و شوهر، اظهار محبت به همسر است. در بنیان خانواده‌هایی که با وجود عامل محبت از فرآیند اظهار محبت، به خوبی استفاده نمی‌شود، اندک اندک خدشه‌ها و خلل‌هایی به وجود می‌آید. دانستن محبت دو همسر به یکدیگر کافی نیست؛ شنیدن کلمات محبت آمیز از لوازم یک زندگی موفق زناشویی است. این نیاز متقابل زن و شوهر به اظهار محبت در مقابل یکدیگر، باید به بهترین نحو پاسخ‌گویی شود.

پیامبر(ص) درباره ابراز محبت مرد نسبت به زن می‌فرماید: «قول الرجل للمرأة انی احبک، لایذهب من قلبها ابداً» (حر عاملی، ۱۳۶۷)؛ «هیچ گاه این کلام شوهر که می‌گوید: «دوستت دارم»، از دل خارج نمی‌شود.»

زن نیز به طور متقابل باید به همسر خویش اظهار محبت نماید. در زندگی حضرت فاطمه (سیستم)، عبارات محبت آمیز و احترام آمیز به علی (ع) بسیار است؛ از جمله ایشان در عبارتی خطاب به همسرش در مقام اظهار محبت می‌فرماید: «روحي لروحک الفداء و نفسی لنفسک الوقاء» (حائری مازندرانی، ۱۳۷۴)، «روح من فدای تو باد و جان من سپر بلای تو باشد.»

**** حمایت و دفاع از همسر**

یکی از مهمترین شاخصه هایی که می تواند در ژرفای بخشی محبت و در نتیجه در استحکام خانواده موثر باشد، حمایت و دفاع از همسر است. مسلم است که در هر زندگی خانوادگی، زن و شوهر غیر از نقش همسری، در سایر روابط اجتماعی یا سیاسی و...، نقش های دیگری نیز بر عهده دارند و هیچ قلعه و دژی مستحکم تر از قلعه ی خانواده نمی تواند مدافع یک انسان در سختی ها، آسیب های اجتماعی و... باشد. حمایت هر یک از زوجین از دیگری و تجلیل و قدردانی از تلاش ها و زحمات وی، از جمله این امور است.

**** زینت ظاهر و باطن برای همسر**

یکی از اصول حاکم بر خانواده ی آرمانی، آراستگی ظاهر و باطن همسران برای یکدیگر است. علی (ع) می فرماید: «جمال الباطن، حسن السریرة (رسولی محلاتی، ۱۳۷۷)، «زیبایی باطن، در حسن نیت و زیبایی درون است.» دل و جان فاطمه (س)، در کمال حسن نیت، خلوص و صمیمیت نسبت به همسر بزرگوارش بود و حسن سریرة او جمیل ترین زیبایی های باطنی را در برابر چشمان مبارک علی (ع) به تماشا می گذاشت.

**** صبر و بردباری**

صبر ملکه ای قلبی است که سبب می شود فرد بر تحمل مکروهات و سختی ها توانا شود. هر چه صدر، از وسعت بیشتر و ایمان از تعالی والاتری برخوردار باشد، صبر و بردباری نیز فزونی خواهد یافت. برگزیدگان خدا و خاصان درگاه او، در طی چند روزی که در دنیا میهمان ضیافت نعمت های خداوندند، به انواع سختی ها و محنت ها و بلیات آزمایش می شوند و این گوهر صبر و بردباری ایشان است که آنها را در معبر عبور از سختی ها یاری می کند.

برخی از نظریه های جامعه شناختی و روان شناختی درباره خانواده:

خانواده مدرن از دیدگاه پارسونز خود را درگیر تولیدات اقتصادی نمی نماید. هم چنین، این نوع خانواده در محدوده یا نظام قدرت سیاسی آن قدر از خود رغبتی نشان نمی دهد. چنین خانواده ای را امروزه از دیدگاه پارسونز مرکز ایجاد یکپارچگی به حساب نمی آورند. این وظایف در عصر جدید کم و بیش از خانواده سنتی ساقط و

وظایف و الزامات جدیدی در مقابل به خانواده مدرن و متحول واگذار گردیده است؛ از قبیل مسئولیت‌های مربوط به اجتماعی کردن کودکان، حمایت‌های عاطفی از آن‌ها. خانواده نوین از دیدگاه پارسونز تا حد زیادی وابسته به جامعه بزرگتر و نهادهای جدیداً احداث شده، مانند نظام آموزش و پرورش، مؤسسات و سازمان‌های تولیدات صنعتی و مواد غذایی و... است.

پارسونز خانواده را به عنوان واحد تکاملی می‌داند که در جریان تکامل خود بسیاری از وظایف خود را از دست داده، و در مقابل با نیازهای جدیدی مواجه گردیده است. این جریان وابستگی گسترده‌ای برای خانواده به جامعه بزرگتر به وجود آورده است. چنین تحولی تحت عنوان نظریه کارکردی خانواده مورد توجه بسیاری از جامعه‌شناسان خانواده و متفکرین اجتماعی قرار گرفته است. به همین خاطر، با توجه به وضعیت ایجاد شده در خصوص خانواده، کارشناسان و مسئولین برنامه‌ریزی می‌بایست خانواده را با دقت و ظرافت بیشتری، تا جایی که به توسعه اقتصادی و اجتماعی مربوط می‌شود، مورد بررسی قرار دهند. به طور کلی، خانواده امروزه «چند وظیفه» نیست، بلکه در مقابل به لحاظ کارکردی خاص‌گرا شده است؛ یعنی وظایف خاصی را ایفا می‌نماید.

«پارسونز» به نقش عنصر عاطفه در خانواده توجه دارد و خانواده را به عنوان تنها نهاد عمده موجود در جامعه می‌داند که می‌تواند عشق و محبت و مراقبت مورد نیاز را برای رشد شخصیت انسانی در بهترین حد ارائه دهد (انکینسون، ۱۹۸۷).

هلموت شلسکی، جامعه‌شناس آلمانی ساختار و روابط موجود در خانواده را ساختاری طبیعی دانسته و ریاست مرد بر زن و فرزندان را ضامن کارکردهای سنتی خانواده می‌داند. وی با اشتغال زنان در بیرون از خانه مخالف است، چرا که به زعم او در اثر اشتغال زنان، امنیت و موجودیت خانواده به خطر افتاده و سبب نابسامانی‌هایی در روابط اجتماعی درون خانواده می‌گردد و از این طریق کارایی منحصر به فرد خانواده را که تربیت فرزندان در محیطی سرشار از اعتماد و مراقبت است، در معرض مخاطره قرار می‌دهد.

نظریه ساترلند حاکی از آن است که هر چه روابط اعضای خانواده سالم‌تر و از صمیمیت بیشتری برخوردار باشد، امکان بروز انحراف کمتر می‌باشد. به عبارت دیگر، وجود افراد مجرم در خانواده فرصت آموختن و یادگیری انحرافات را برای سایر اعضا فراهم می‌سازد.

«گود» شکل بحرانی از بین رفتن نظم در خانواده را «طلاق» می‌داند و می‌گوید انواع دیگر گسیختگی خانواده احتمالاً به این شیوه ختم می‌شود. هم‌چنین گود می‌گوید «کودکان خانواده‌های «تو خالی» کمتر احتمال دارد که از شادی و سلامت روانی برخوردار باشند دقیقاً به خاطر این که اعضای خانواده در وظایف عاطفی خود نسبت به همدیگر کوتاهی کرده‌اند.» او عواملی چون گرمی (صمیمیت)، دل‌بستگی، عشق و محبت را در اجتماعی کردن فرزند مؤثر می‌داند.

هم‌چنین مطالعات نشان می‌دهد که بزهکاری نوجوانان با «خانواده‌های گسسته شده» ارتباط دارد. اغلب، میزان بزهکاری کودکان خانواده‌های از هم گسسته، نسبتاً بالاتر از خانواده‌های سالم می‌باشد و هم‌چنین میزان بزهکاری کودکان خانواده‌های از هم گسسته شده در اثر جدایی یا طلاق بالاتر است تا در مورد کودکان خانواده‌هایی که در نتیجه مرگ یکی از والدین از هم گسیخته شده‌اند. (گود، ۱۹۸۹: ۱۶۷-۱۶۶).

تضاد بین والدین تأثیرش از طلاق روی بچه‌های بیشتر است. «تروگین»^۱ اشاره می‌کند که وضع خانواده غیر گسسته به علت تیرگی روابط ممکن است در موقعیت‌هایی به بدی خانواده‌های گسسته باشد و این خود روی بزهکاری تأثیر مثبت دارد. «آبراهامسون»^۲ دریافت خانواده‌های افراد بزهکار نسبت به خانواده‌های افراد غیر بزهکار در شرایط عاطفی نامطلوبی به سر می‌برند- که فشار خانواده نامیده می‌شود. این فشار خانواده با خصومت، تنفر، عصبانیت، آزدگی، پرخاشگری و آشفتگی‌های عاطفی به وجود آمده و حفظ شده، هم در والدین و هم در فرزندان آشکار می‌شود. «شاو»^۳ و «مک‌کی»^۴ نیز اثر فزاینده فشار درونی و اختلاف را عامل تبیین کننده بزهکاری می‌دانستند. لذا استدلال می‌شود که عدم روابط گرم و عاطفی در خانواده روی بزهکاری تأثیر دارد (هال^۵ و ویلیام^۶، ۱۹۸۲).

«لاک»^۷ تأمین و کفایت اقتصادی را به عنوان تعیین کننده اصلی در رضایت زناشویی و طلاق می‌داند. مطالعات «کانجر»^۸ و «والدر»^۹ نشان می‌دهد که فشارهای اقتصادی باعث عقب نشینی و از بین رفتن توجه و محبت بین زوجین و افزایش رفتارهای خشونت‌آمیز می‌شود (چلبی، ۱۳۸۵).

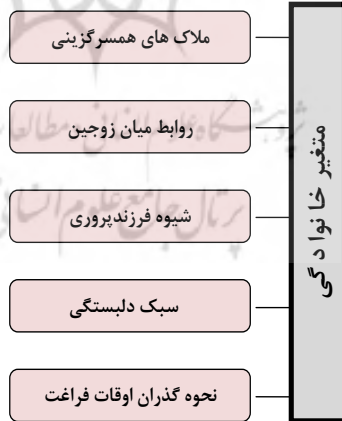
1. Good
2. Trogiben
3. Abrahamsoon
4. Show
5. Mack key
6. Hall
7. William
8. kanjer
9. Walder

چارچوب نظری پژوهش:

در این تحقیق عناصر و مولفه‌های خانواده در دوران دفاع مقدس در چهار دسته متغیر فردی، اجتماعی و اعتقادی و خانوادگی شناسایی شده‌اند که در دسته متغیر فردی پنج مؤلفه اصلی (سن، تحصیلات، سلامت جسمی و روانی، هوش و شخصیت) و در دسته متغیر خانوادگی پنج مؤلفه (معیارهای همسرگزینی برای تشکیل خانواده، روابط عاطفی میان زن و مرد در خانواده، نحوه گذران اوقات فراغت، سبک‌های دلبستگی بین زوجین و شیوه‌های فرزندپروری) و در دسته متغیر اجتماعی سه مؤلفه (ارزشهای اجتماعی، روابط و تعاملات اجتماعی و روابط اقتصادی) و در دسته متغیر اعتقادی نیز سه مؤلفه (فرهنگ ایثار و شهادت، آموزه‌های دینی، ولایت پذیری) مورد مطالعه قرار گرفته‌اند. سپس رابطه آنها به عنوان متغیر مستقل با سه مؤلفه (سلامت خانواده، استحکام خانواده و رضایتمندی زناشویی) به عنوان متغیرهای وابسته و شاخص‌های خانواده مطلوب بررسی و براساس یافته‌های بدست آمده سازه‌های الگوی خانواده مطلوب با تأکید بر دوران دفاع مقدس را تبیین و طراحی شده است.

جامعه آماری شامل کلیه خانواده‌هایی است که در سالهای ۱۳۵۹ تا ۱۳۶۷ یا متاهل بوده یا متاهل شده‌اند و در طول سالهای فوق در ایران زندگی و اثرات و پیامدهای دوران دفاع مقدس را در زندگی مشترک تجربه کرده‌اند.

حجم نمونه فوق بر اساس فرمول کوکران و در سطح اطمینان ۹۸٪ و نیز به لحاظ احتیاط‌های لازم روشی و آماری ۴۰۰۰ نفر بدست آمده است. در این پژوهش علاوه بر گردآوری داده‌ها بوسیله پرسشنامه، از روش مصاحبه آزاد و نیمه ساختاریافته در گروه نمونه متخصصان و خبرگان استفاده شده است.

روایی و پایایی ابزار پژوهش:

برای سنجش روایی پرسشنامه از روایی محتوایی استفاده شده است. برای تعیین پایایی پرسشنامه مذکور در میان تعدادی از پاسخ دهندگان اجرا و ضریب آلفای کرانباخ برای مؤلفه‌ها محاسبه شد. ضریب آلفای کرانباخ پرسشنامه ۰/۹۲ بدست آمد. استان‌های مورد مطالعه در این پژوهش عبارتند از: ۱- خراسان رضوی ۲- مازندران ۳- فارس ۴- خوزستان ۵- کرمانشاه ۶- زنجان ۷- اصفهان ۸- مرکزی ۹- آذربایجان شرقی ۱۰- تهران

آزمون‌های آماری مورد استفاده:

در تحقیق حاضر با توجه به نوع فرضیه و سطح سنجش متغیرها از روشهای آماری متناسب به شرح زیر استفاده شده است:

برای تعیین اولویت‌بندی مولفه‌ها از آزمون تعیین رتبه فریدمن، برای بررسی ارتباط بین متغیرها از آزمون ضریب همبستگی پیرسون، در مورد سبک‌های دلبستگی و سبک‌های فرزند پروری با توجه به سطح سنجش متغیرها (اسمی) از آزمون‌های V کرامر، کای دو و آزمون گودمن کروسکال، در مورد ارتباط بین متغیرهای با سطح سنجش رتبه‌ای و فاصله‌ای نیز از روش ضریب همبستگی تائو کندال و برای نشان دادن تفاوت مشاهده شده در وضعیت متغیرهای اصلی تحقیق در استان‌ها از روش تحلیل واریانس و روش AVONA به عنوان دقیق‌ترین و متداول‌ترین روش در این مورد استفاده گردید.

یافته‌های تحقیق:

در این تحقیق حدود ۴۰۰۰ نفر از طریق پرسشنامه مورد مطالعه قرار گرفتند. که ۹۸٪ متاهل و ۲٪ مجرد بودند. ۴۳٪ قبل از زمان جنگ متاهل بودند و ۵۷٪ در طول سال‌های دفاع مقدس متاهل شده‌اند. حدود ۴۱٪ افراد مورد مطالعه در سن زیر ۲۰ سال و حدود ۸۷٪ آنان در سنین زیر ۲۵ سال ازدواج کرده‌اند که نشان می‌دهد در زمان دفاع مقدس، سن ازدواج پایین بوده است.

در گروه مورد مطالعه ۷۳٪ بالای ۵۰ سال سن داشتند. از لحاظ میزان تحصیلات ۱۳٪ بی سواد ۲۳٪ ابتدایی و ۲۰٪ سیکل بوده اند، ۲۵٪ دیپلم بوده ۱۱٪ لیسانس و ۱/۴٪ فوق لیسانس و دکتری بودند. ۳۷٪ خانه دار، ۲۵٪ کارگر و کارمند، ۴٪ نظامی بوده‌اند. بنابراین می‌توان گفت مشارکت در دفاع مقدس همگانی بوده و مختص به افراد نظامی نبوده است.

1. Validity.
2. Reliability.

۷٪ در این گروه بیش از ۵ سال و ۳۵٪ بین یک ماه تا یکسال در جبهه حضور داشتند. در نمونه مورد نظر ۶۰ نفر به افتخار آزادی نائل شدند که ۲۸٪ بین ۳ تا ۴ سال و بیش از ۸٪ بیش از ۷ سال تحمل اسارت نموده‌اند. در این نمونه ۴۰۶ نفر جانباز بوده‌اند که از میان آنها حدود ۴۱٪ درجه جانبازی زیر ۲۴٪ داشته‌اند و درجه جانبازی ۴۲٪ از آنان بین ۲۵٪ تا ۴۹٪ بوده است و ۵٪ افراد مورد مطالعه جانباز بالای ۷۵٪ بودند. حدود ۷۲٪ افراد مشارکت کننده در این تحقیق اعلام کرده‌اند که عضوی از خانواده آنان در جبهه حضور مستقیم داشته‌اند ۲۰٪ از خانواده معظم شهدا، ۲۰٪ از خانواده ایثارگران و حدود ۱۶٪ متعلق به خانواده جانبازان، ۴٪ از خانواده آزادگان بوده و ۳۹٪ جزء هیچ یک از موارد بالا نبوده‌اند. ۴۶٪ افراد عضو بسیج بوده‌اند که ۱۵٪ عضو بسیج عادی و ۵۸٪ عضو فعال بسیج هستند.

جدول ۱- ارزیابی خانواده از نظر میزان رضایتمندی زناشویی

درصد	فراوانی	رضایتمندی زناشویی
۱.۷	۶۵	ضعیف
۲.۱	۸۳	متوسط
۲۰.۳	۷۹۳	خوب
۷۵.۹	۲۹۶۱	عالی
۱۰۰	۳۹۰۲	جمع

۹۶٪ افراد میزان رضایتمندی زناشویی خود را خوب و عالی گزارش کرده‌اند.

جدول ۲- ارزیابی خانواده از نظر میزان استحکام خانواده

درصد	فراوانی	استحکام خانواده
۰.۹	۳۷	ضعیف
۲	۷۷	متوسط
۱۷.۱	۶۶۷	خوب
۸۰	۳۱۱۸	عالی
۱۰۰	۳۹۸۶	جمع

۹۷٪ پاسخگویان میزان استحکام خانواده خود را خوب و عالی گزارش کرده‌اند.

جدول ۳- ارزیابی خانواده از نظر میزان سلامت خانواده

درصد	فراوانی	سلامت خانواده
۲.۲	۸۵	ضعیف
۲.۲	۸۵	متوسط
۱۶.۴	۶۳۹	خوب
۷۹.۲	۳۰۸۴	عالی
۱۰۰	۳۸۹۳	جمع

در جدول ۳- نمره‌ای که پاسخگویان به سلامت خانواده خود داده‌اند نشان داده شده است ۹۵٫۸٪ شرکت کنندگان سلامت خانوادگی خود را خوب و عالی گزارش کردند. از یافته‌های بدست آمده می‌توان چنین نتیجه گرفت که کلیه کسانی که از رضایتمندی زناشویی بالایی برخوردار هستند میزان استحکام و پایداری خانواده آنها نیز در سطح بسیار بالایی قرار دارد. همینطور سلامت خانوادگی در استحکام و ثبات خانواده نقش بسیار موثری دارد و خانواده‌های که از سلامت بالایی برخوردار هستند، پایداری و استحکام بیشتری دارند.

نتایج میزان توجه افراد مورد مطالعه به مولفه‌های اعتقادی، خانوادگی، اخلاقی و فرهنگی - اجتماعی

۱- مولفه‌های اعتقادی (شامل، آموزه‌های دینی، فرهنگ ایثار و شهادت و ولایت مداری)

بررسی گروه مورد مطالعه از نظر "آموزه‌های دینی" نشان می‌دهد که ۷۲/۵٪ پاسخ دهندگان اعلام کردند که در زمان دفاع مقدس به آموزه‌ها و انجام اعمال دینی توجه زیادی داشتند. از میان آموزه‌های دینی ۸۶٪ به انجام فرایض و ۹۳٪ به ایمان مذهبی و توکل به خدا زیاد و خیلی زیاد اعتقاد داشته‌اند. از میان مولفه‌های فرهنگ ایثار و شهادت ۹۳٪ تاثیر الگو پذیری از ائمه اطهار و حماسه کربلا را در دفاع مقدس زیاد و خیلی زیاد دانسته و از میان مولفه‌های ولایت پذیری ۹۱٪ میزان اعتماد خود را به حضرت امام خمینی (ره) زیاد و خیلی زیاد، اعلام کرده‌اند. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که در زمان دفاع مقدس در میان خانواده‌ها ایمان مذهبی و اعتقاد راسخ به ولایت و داشتن فرهنگ ایثار و شهادت در سطح بالا بوده است.

۲ - مولفه‌های خانوادگی

۲-۱- ملاک‌های همسر‌گزینی: بررسی گروه مورد مطالعه از نظر میزان "ملاک‌های همسر‌گزینی" نشان می‌دهد که ۹۲٪ از افراد مورد مطالعه داشتن ایمان مذهبی را به عنوان مهمترین معیار همسر‌گزینی زیاد و خیلی زیاد، ۸۶/۵٪ آزمودنی‌ها نقش برخورداری از اصالت خانوادگی را به عنوان ملاک تصمیم‌گیری برای انتخاب همسر زیاد و خیلی زیاد دانسته‌اند. (۷۷٪) افراد مورد مطالعه اهمیت جهیزیه، (۷۴٪) مهریه بالا، (۷۵٪) برگزاری جشن نامزدی، (۷۷٪) برگزاری مراسم باشکوه عروسی را به عنوان ملاک تصمیم‌گیری برای انتخاب همسر کم و خیلی کم ارزیابی نموده‌اند. اهمیت معیار برخورداری از زیبایی و تناسب اندام از نظر ۸۵٪ پاسخگویان در انتخاب همسر کم و خیلی کم ارزیابی شده است. بنابراین استنباط می‌شود که ملاک‌های همسر‌گزینی در زمان دفاع مقدس با ارزش‌های انقلاب هماهنگی، داشته و در انتخاب همسر کمتر به عوامل مادی و ظاهری توجه می‌شده است.

۲-۲- روابط میان زوجین: بررسی گروه مورد مطالعه از نظر میزان "روابط میان زوجین" نشان می‌دهد که در تمام عوامل موثر در روابط بین زوجین از جمله خوش خلقی را (۸۶/۴٪)، رازداری (۸۷/۵٪)، صداقت (۸۸/۲٪)، توجه به توقعات یکدیگر (۷۶/۴٪)، اعتماد به یکدیگر (۸۸/۲٪)، صبر و فداکاری (۸۶/۷٪)، تشکر از یکدیگر (۷۶٪)، شناخت نیازهای جنسی زوجین (۶۷/۶٪)، پرهیز از چشم و هم‌چشمی (۷۳/۵٪)، ابراز عشق و محبت به یکدیگر (۷۸/۹٪) و مشورت و همفکری با یکدیگر را (۷۷/۶٪) پاسخ دهندگان با گزینه زیاد و خیلی زیاد پاسخ داده‌اند.

۲-۳- سبک‌های فرزند پروری

نمودار شماره ۱- سبک‌های فرزند پروری

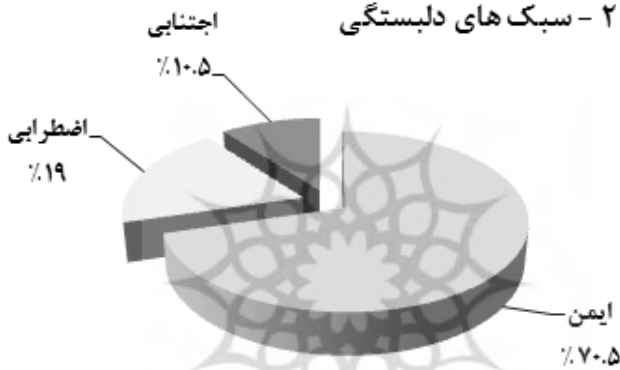

سئوالات پرسشنامه شیوه‌های فرزند پروری؛ سه شیوه آمرانه، مستبدانه و سهل گیرانه را تعیین می‌کند. همانطور که نمودار نشان می‌دهد: از نظر سبک فرزند پروری؛ ۵۵/۵٪ نمونه مورد مطالعه از شیوه مقتدرانه، ۳۶٪ از شیوه مستبدانه و ۹٪ از شیوه سهل گیرانه استفاده می‌کرده‌اند. این موضوع نشان می‌دهد که در زمان دفاع مقدس علیرغم مشغله فراوان وعدم حضور پدران در خانواده بدلیل حضور در جبهه ها، والدین بیشتر به تربیت فرزندان اهمیت می‌داده‌اند. شیوه‌های رفتاری والدین بیشتر مقتدرانه (روش منطقی و موثر تربیتی) بوده است.

۲-۴- سبک‌های دلبستگی

نمودار شماره ۲ - سبک‌های دلبستگی

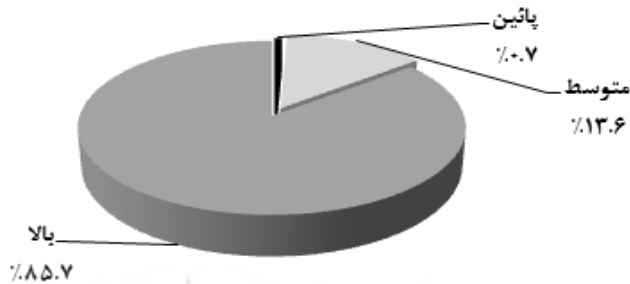
سئوالات پرسشنامه سبک‌های دلبستگی؛ سبک دلبستگی افراد را در سه سبک ایمن، اضطرابی و اجتنابی طبقه بندی می‌کند. اطلاعات جدول نشان می‌دهد: از نظر سبک‌های دلبستگی؛ ۷۰/۵٪ از سبک دلبستگی ایمن، ۱۹٪ از سبک دلبستگی اضطرابی و ۱۰/۵٪ از سبک دلبستگی اجتنابی استفاده می‌کردند. نتایج نشان می‌دهد که در زمان دفاع مقدس علیرغم مشغله فراوان وعدم حضور پدران در خانواده بدلیل حضور در جبهه ها، خانواده مورد توجه وسبک ایمنی در ارتباطات والدین و شیوه‌های تربیتی غالب و حاکم بوده است و به تامین نیازهای روانی - عاطفی همسران و فرزندان اهمیت داده می‌شده است.

۳ - مولفه‌های اخلاقی

بررسی گروه مورد مطالعه از نظر میزان توجه به "ارزش‌های اخلاقی" نشان می‌دهد که بیش از ۸۵٪ پاسخگویان معتقدند که در زمان دفاع مقدس ارزش‌های اخلاقی مانند بخشش و سخاوتمندی، امانتداری، خیرخواهی زیاد و خیلی زیاد مورد توجه

بوده و رعایت می‌شده است. نقش تواضع را (۸۴٪)، وفای به عهد را (۸۳٪)، حسن خلق را (۸۵٪)، صداقت و راستگویی را (۸۵٪)، قناعت و ساده زیستی را (۸۳٪) پاسخگویان در تداوم و استحکام زندگی مشترک در دوران دفاع مقدس زیاد و خیلی زیاد ارزیابی نموده‌اند.

نمودار ۳ - توجه به ارزشهای اخلاقی

همانطور که در نمودار مشاهده می‌شود توجه به ارزشهای والای اخلاقی در سه طبقه پائین متوسط و بالا نشان داده شده است. ارقام نشان می‌دهند که حدود ۸۶٪ پاسخگویان معتقدند که در زمان دفاع مقدس این ارزشها به میزان زیادی مورد توجه و رعایت مردم بوده است. حدود ۱۴٪ توجه و رعایت ارزشها را متوسط و کمتر از ۱٪ مردم (۰.۷٪) میزان توجه به ارزشها در زمان دفاع مقدس را پائین دانسته‌اند.

۴ - مولفه‌های فرهنگی

بررسی گروه مورد مطالعه از نظر میزان اهمیت "تعاملات اجتماعی" نشان می‌دهد که ۷۰٪ پاسخگویان معتقدند که رعایت ارزشها در تعاملات اقتصادی، در زمان دفاع مقدس بالا بوده است. از میان ارزشهای اجتماعی، ۸۶٪ پاسخگویان اهمیت رعایت حقوق دیگران، ۷۹٪ حفظ بیت المال، ۸۲/۵٪ امر به معروف و نهی از منکر، ۷۶٪ ایجاد صلح بین مردم، ۸۱٪ داشتن روحیه مسئولیت پذیری (۸۴٪) پرهیز از رشوه خواری را ۷۶٪، پرهیز از رفاه طلبی را ۷۴٪، توجه به مال حلال را ۸۲٪، پرهیز از گرانفروشی و کم فروشی را ۷۰٪، میزان رضایت از درآمد را ۶۶٪ آزمودنی‌ها زیاد و خیلی زیاد گزارش کرده‌اند. نتایج این داده‌ها نشان می‌دهد آنچه که اهمیت زیادی داشته ساده زیستی، داشتن قناعت پیشگی و پرهیز از رفاه طلبی در همه ابعاد زندگی اهمیت زیادی داشته است.

اطلاعات بدست آمده از مصاحبه انجام شده با نخبگان کشور

۹۶٪ نخبگان پاسخگو، به نقش سلامت جسمی و روانی زوجین، ۸۷٪ به نقش آموزه‌های دینی، ۹۷٪ به پاکی و طهارت، ۹۴٪ به هویت فردی، ۹۰٪ به نگرش فرد نسبت به خود، ۹۰٪ به تفکر منطقی، ۱۰۰٪ به اخلاق نیکو و پسندیده، ۷۵٪ به معاشرت با خویشاوندان، ۹۰٪ به تعاون و همکاری و ۱۰۰٪ به صداقت و یکرنگی برای تشکیل خانواده مطلوب، در حد زیاد و خیلی زیاد معتقد بودند.

از میان کل مولفه‌های ارائه شده به ترتیب اهمیت عوامل خانوادگی توسط، ۹۴٪، عوامل فردی توسط ۹۲٪ عوامل اعتقادی و مذهبی توسط ۹۱٪ و عوامل فرهنگی - اجتماعی توسط ۶۷٪ نخبگان پاسخگو در شکل گیری و تداوم یک خانواده مطلوب مهم و خیلی مهم ارزیابی شده است.

بحث و بررسی و تفسیر نتایج:

نتایج پژوهش نشان می‌دهد که بین الگوی مطلوب خانواده و آموزه‌های دینی رابطه معنی دار و مستقیمی وجود دارد. یعنی هر چه توجه به آموزه‌های دینی بالاتر باشد به همان میزان الگوی خانواده مطلوب تر می‌باشد. براساس نتایج بدست آمده بین همه شاخص‌های متغیر اعتقادی با الگوی مطلوب خانواده ارتباط معناداری وجود دارد و قوی ترین همبستگی مشاهده شده، بین ولایت پذیری و توجه به فرهنگ ایثار و شهادت با الگوی مطلوب خانواده می‌باشد. لذا فرضیه اول تحقیق مبنی بر اینکه «بین مولفه‌های اعتقادی و دستیابی به الگوی مطلوب خانواده (با تاکید بر خانواده در دوران دفاع مقدس) رابطه معناداری وجود دارد.» تایید می‌شود.

این نتایج با یافته‌های پژوهشی کشتکاران (۱۳۸۷) مبنی بر اینکه عوامل

شخصی مثل ارزش‌های مذهبی در میزان بالا رفتن رضایت مندی خانوادگی از زندگی موثر است، و با مطالعه کاهنی (۱۳۷۹) در مورد گرایش دینی والدین و نقش موثر آن در نظم بخشی سیستم خانواده و کودکان، با تحقیق شهسواری (۱۳۸۳) مبنی بر کارآیی خانواده و عامل دینداری و اخلاقی باهم ارتباط و همبستگی دارند و با مطالعه رازقی (۱۳۸۷) مبنی بر این که بین رضایتمندی زناشویی و دل‌بستگی ایمن به خدا همبستگی مستقیمی وجود دارد. همخوانی دارد.

در بین متغیرهای اعتقادی، ولایت‌پذیری و فرهنگ ایثار و شهادت در زمان دفاع مقدس نمرات بالاتری کسب کرده‌اند. زیرا جو زمانه طوری بوده است که حکم حضرت امام (ره) مانند یک دستور دینی تلقی می‌شده و اجرای آن برای مردم در حد دستورات شرعی اهمیت داشته است. حتی یکی از معیارهای مهم در انتخاب همسر بوده است و هر چه زوجین در آن زمان از این لحاظ هماهنگ تر بوده‌اند، زندگی شان به الگوی مطلوب خانواده نزدیک تر بوده است.

با توجه به نتایج فوق می‌توان استنباط کرد که متغیرهای اعتقادی و جهان بینی فردی هر کدام از زوجین نقش مهمی در ایجاد الگوی مطلوب برای خانواده نقش مهم و به سزایی دارند. به طوری که هر چه زوجین از این نظر به هم شبیه تر باشند، می‌توان انتظار داشت به الگوی مطلوب خانواده نزدیک تر هستند. بنابراین حتی در انتخاب زوج نیز باید کاملاً این مولفه در نظر گرفته شود و تا آنجا که ممکن است هر یک از زوجین در ابتدای تصمیم‌گیری در مورد ازدواج دیدگاه‌های مذهبی و اعتقادی خود را با یکدیگر در میان بگذارند. البته صرف داشتن دیدگاه خاصی نمی‌تواند التزام اعتقاد قلبی برای اعتقادات مذهبی باشد؛ بلکه عمل و انجام فرامین اعتقادی در هر موقعیتی نشان‌دهنده اعتقاد و ایمان قلبی است. بسیاری از تحقیقات نشان می‌دهد که نگرش‌های مذهبی عامل ویژه‌ای برای جذب افراد به یکدیگر است (آذربایجانی، ۱۳۸۲).

در نتیجه سست شدن باورهای دینی، اصول اخلاقی و فقدان معنویت مهمترین عواملی هستند که بنیاد خانواده را تهدید می‌کنند. البته عامل مهمی که در زمان دفاع مقدس، الگوی مطلوبی برای خانواده بود، شرایط خاص آن زمان است. در آن موقعیت، انقلاب تازه پیروز شده، بصیرت و بینش اعتقادی رنگ و لعاب دیگری داشت. ارزش‌های مذهبی در همه امور زندگی مردم پیدا و آشکار بود. ساده زیستی و عدم توجه به دنیا و رفاه طلبی بیشتر مشاهده می‌شد و زندگی بوی خدایی بیشتری داشت. به طور کلی، تمام جنبه‌های زندگی خانوادگی تحت تاثیر مسائل اعتقادی و ارزش‌های اخلاقی بود.

گزینی مطلوب، ارتباط مستقیم و معنی داری وجود دارد. همچنین تحلیل نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که بین الگوی مطلوب خانواده و روابط میان زوجین رابطه مستقیمی وجود دارد.

بین شیوه‌های فرزند پروری تفاوت معنادار است. در سبک مقتدرانه بیشترین درصد پاسخ مشاهده می‌شود حدود (۹۶٪) نخبگان تأثیر شیوه فرزند پروری را در شکل‌گیری و تداوم یک خانواده مطلوب و موفق در جامعه اسلامی ایران زیاد و خیلی زیاد عنوان کرده‌اند. با اینکه شرایط جامعه در دوران دفاع مقدس اعتقادی تر بوده اما این شرایط در خانواده‌ها با شیوه‌های تربیتی استبدادی تعریف نمی‌شده است. بلکه کاملاً اقتداری و با کنترل معقول و منطقی بر روی کودکان اعمال می‌شده است و خانواده‌ها سعی می‌کردند با دلایل عقلانی شرایط را برای رشد و ترقی کودکان فراهم کنند. و فرزند سالاری بر خانواده‌ها حاکم نبوده است.

بین سبک‌های دلبستگی تفاوت معنادار است و در سبک دلبستگی ایمن بیشترین درصد پاسخ مشاهده می‌شود. چنانکه ملاحظه می‌شود، نسبت به دیگر سبک‌های دلبستگی، نسبت سبک دلبستگی ایمن افراد خانواده در زمان دفاع مقدس بالا بوده است. با وجود جنگ و نا امنی‌های جانی و حتی در بعضی از مناطق کشور، نا امنی‌های اجتماعی، سبک دلبستگی والدین ایمن بوده است. در نتیجه احساس ایمنی یک متغیر درونی است که با وجود مشکلات خارجی می‌توان آن را حفظ کرده و به نسل‌های دیگر انتقال داد. بنابراین بین الگوی مطلوب خانواده و متغیرهای خانوادگی رابطه وجود دارد.

لذا فرضیه دوم تحقیق مبنی بر اینکه «بین مولفه‌های فردی و خانوادگی و دستیابی به الگوی مطلوب خانواده (با تأکید بر خانواده در دوران دفاع مقدس) رابطه معناداری وجود دارد» تایید می‌شود.

یافته‌های بدست آمده با نتایج تحقیقات مشکاتی (۱۳۸۱) مبنی بر این که نوع اوقات فراغت نوجوانان بر رفتارهای مثبت و منفی آن‌ها تأثیر دارد، با تحقیق کاهنی (۱۳۷۹) مبنی بر اینکه، مشکلات خانواده‌های گسسته ناشی از ارتباطات ضعیف بین همسران است، با مطالعه ساسان پور (۱۳۸۷) در مورد این که بین الگوهای زناشویی با تعارضات زناشویی ارتباط مستقیم وجود دارد، با پژوهش قره باغی (۱۳۸۷) مبنی بر این که تعارض آشکار زناشویی بر احساس ایمنی فرزندان اثر می‌گذارد، با مطالعه قمری گیوی (۱۳۸۷) در مورد اینکه در خانواده‌های آشفته تسلط و اضمحلال هیجان و عاطفه دیده می‌شود، با تحقیق تیموری (۱۳۸۷) مبنی بر اینکه نوع دلبستگی با تعارضات زناشویی ارتباط دارد، با مطالعات دلیو و

کاستا (۲۰۰۰) مبنی بر این که سلامت روان با نوع دل‌بستگی در زندگی زناشویی ارتباط دارد، با فعالیت رازقی (۱۳۸۷) در مورد این که بین رضایتمندی زناشویی و دل‌بستگی ایمن به خدا رابطه مستقیم وجود دارد، با مطالعه فتحی (۱۳۸۵) مبنی بر سبک‌های فرزندپروری و سلامت روانی با رضایتمندی زناشویی ارتباط دارند، با مطالعه قره باغی (۱۳۸۸) مبنی بر نقش تعارض زناشویی و ایمنی هیجانی خانواده در سلامت جسمانی و روانی - اجتماعی کودک اثر دارد وداگت و همکاران (۲۰۰۰) مبنی بر این که نگرش‌های والدین در مورد کودکانشان بر روی نوع تربیت آنها موثر است، کاملاً همخوانی دارد.

بررسی انواع ارتباطات در خانواده و اصلاح آنها می‌تواند از بروز بسیاری از تنش‌های بین زوجین، درون خانواده‌ها و مشکلات رفتاری کودکان جلوگیری کند. ارتباط روشن بین زوجین لازمی حل تعارض آنها است؛ هر چند که ممکن است ارتباط ضعیف بین آنها یکی از نتایج تعارض زناشویی باشد و هر چه روابط اعضای خانواده سالم و از صمیمیت بیشتری برخوردار باشند، امکان بروز انحراف آنها از الگوی مطلوب کمتر است. در نتیجه؛ نقش روابط زوجین بسیار مهم است. در تحقیقی بدست آمد که متغیرهای سازگاری زناشویی والدین و سبک فرزندپروری که پدر در پیش می‌گیرد، نقش تعیین‌کننده‌ای در تبیین سلامت روانی و جسمی فرزندان دارد (بهرامی و همکاران، ۱۳۸۸). در زمان دفاع مقدس، ملاک‌های همسرگزینی، روابط درون خانواده و انتظارات زوجین از یکدیگر مبنای اعتقادی و ارزشی داشته و نسبت به وضعیت جامعه امروز، نوع نیازها نیز متفاوت بوده است. (قماشچی، ۱۳۸۷)

***بین الگوی مطلوب خانواده و توجه به ارزش‌های اخلاقی ارتباط مستقیم با شدت متوسط وجود دارد. به عبارت دیگر افرادی که توجه به ارزش‌های اخلاقی را بالا دانسته‌اند، از الگوی خانوادگی مطلوب تری نیز برخوردارند.

***بین الگوی مطلوب خانواده و رعایت ارزش‌های اجتماعی ارتباط مستقیم و معنی‌داری وجود دارد. به عبارت دیگر افرادی که اهمیت رعایت ارزش‌های اجتماعی را در زندگی مشترک بالاتر دانسته‌اند، از الگوی خانوادگی مطلوب تری نیز برخوردارند.

بنابراین بین شاخص‌های متغیرهای اجتماعی و الگوی مطلوب خانواده ارتباط معناداری وجود دارد و شدت ارتباط بین ارزش‌های اجتماعی و ارزش‌های اخلاقی بیشتر از سایر روابط است.

فرضیه سوم تحقیق مبنی براینکه «بین مولفه‌های اجتماعی و دستیابی

به الگوی مطلوب خانواده (با تاکید بر خانواده در دوران دفاع مقدس) رابطه معناداری وجود دارد.» تایید می‌شود.

نتایج بدست آمده با یافته‌های مطالعه کشتکاران (۱۳۸۷) در مورد این که تدابیر مالی در خانواده بر روی رضایت زناشویی تاثیر دارد و با مطالعات کاهن و کامپتون (۱۹۹۸) درباره نوجوانانی که ارتباط گسسته تری با والدین خود داشتند، در ارتباطات اجتماعی شادکامی کمتر، اضطراب بالاتر، افسردگی بیشتر، خود ارزشمندی پایین تر و اعتماد به نفس ضعیف تری را گزارش کردند، کاملاً همخوانی دارد. (قماشچی، ۱۳۸۷)

با توجه به تحلیل‌های فوق می‌توان استنباط کرد که رعایت اصول اخلاقی و ارزش‌های اجتماعی می‌تواند به نوعی به موقعیت یک خانواده موفق جهت گیری مطلوب بدهد، تعارضات زناشویی را بکاهد و برای آن چارچوب مناسبی را مشخص کند.

از طرف دیگر در ازدواج بخصوص برای زنان، علاوه بر میل و علاقه به طرف مقابل، سایر ابعاد اجتماعی و اقتصادی نیز در نظر گرفته می‌شود. پس، عشق تنها پاسخگوی میل و صمیمیت بین زوجین نیست. البته این موضوع از نظر روانشناسی کاملاً قابل تبیین است زیرا زنان در زندگی زناشویی به دنبال نوعی آرامش اقتصادی و اجتماعی هم می‌باشند و از نظر تکاملی دنبال زوجی هستند که بتواند آینده آنان و فرزندانشان را تامین کند. همچنین در روابط میان زوجین، مردان احساس مسئولیت اقتصادی بیشتری نسبت به زنان دارند. از طرف دیگر در مورد اهمیت عامل تعامل اقتصادی می‌توان به تحقیق والدر (۱۹۹۰) اشاره کرد که فشارهای اقتصادی باعث عقب نشینی، از بین رفتن توجه و محبت بین زوجین، افزایش فروپاشی و از هم گسیختگی زندگی زناشویی، بی نظمی خانواده و افزایش رفتارهای خشونت آمیز بین آنها می‌شود.

هر فرد در برقراری ارتباط با دیگران از شیوه‌های ارتباطی خاصی استفاده می‌کند. می‌توان گفت که این شیوه ارتباطی افراد به نحوه تربیت دوران کودکی، الگوها، محیط خانواده و شخصیت فرد مربوط می‌شوند. اگر انتظارات اجتماعی را یکی از معیارهای موفقیت در روابط زناشویی بدانیم و از آنجا که رضایت زناشویی یک بخش عمده از زندگی است. پس رضایت زناشویی به رضایت کلی انسان از زندگی اجتماعی اش بر می‌گردد. به طوری که بسیاری از محققان این عامل را در همه ابعاد موثر می‌دانند؛ مثلاً عوامل اجتماعی خارج از خانه تاثیر مهمی بر روی چگونگی فرزند پروری در داخل خانه دارد. در نتیجه عمده جامعه پذیری فرد در خانواده شکل می‌گیرد که

به جنبه‌های اصلی زندگی اجتماعی وی همچون روابط انسانی، مقررات اخلاقی و شکل‌گیری هویت مربوط می‌شود. در واقع مشارکت اجتماعی برای مردان مهم تر است زیرا بخشی از ایفای جنسیت (ابراز وجود) آنان محسوب می‌گردد. ازدواج برای آنان موجب تقویت آن دسته از مشارکت‌های اجتماعی می‌گردد که به گونه‌ای سازمان یافته هستند.

در زمان دفاع مقدس مصرف زدگی، رفاه طلبی، تجمل‌گرایی و چشم و هم‌چشمی در جامعه رایج نبود و چون همه افراد جا معه درگیر هدف مشترکی بودند و آن دفاع از مکتب، میهن، ناموس و وطن بود. لذا مسایل مادی و اقتصادی برای همه مهم نبود به طوری که مادران و همسران حتی حلقه‌های ازدواج خود را می‌فروختند تا به جنگ و رزمندگان کمک کنند. آنچه ارزش بود، بصیرتی بود که خانواده‌ها و همسران نسبت به موقعیت و شرایط آن زمان داشتند. مبنای عمل، صرفاً اقتصادی نبود، بلکه بالاتر از همه چیز اعتقادات و ارزش‌های معنوی بود.

در کل می‌توان چنین نتیجه گرفت که ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی خانواده در زمان دفاع مقدس می‌تواند الگویی برای خانواده‌ها در دوران‌های بعدی باشد. در واقع جو حاکم بر خانواده و والدین در آن زمان، ارزش‌هایی را در این افراد پایدار و درونی کرده است، تا آنها به رشد و تعالی دست پیدا کنند. دفاع مقدس برای آن نسل از خانواده‌ها که در این برهه از زمان قرار داشتند هم هویت فردی و خانوادگی و هم هویت اجتماعی ایجاد کرده است. همین امر در آنها درون‌سازی شده و می‌تواند نشانگر یک الگوی مطلوب برای نسل‌های بعدی باشد.

بر اساس نتایج بدست آمده ۹۹٪ نخبگان تأثیر آموزه‌های دینی، ۹۶٪ تأثیر سلامت جسمی و روانی، ۹۶٪ تأثیر طهارت و پاکی، ۹۰٪ تأثیر نگرش فرد را نسبت به خود به عنوان یک معیار در شکل‌گیری و تداوم یک خانواده مطلوب زیاد و خیلی زیاد ارزیابی نموده‌اند.

همچنین ۹۰٪ تأثیر تعقل و تفکر منطقی، ۱۰۰٪ اخلاق نیکو و پسندیده ۷۵٪ معاشرت و تعامل با خویشاوندان ۹۰٪ روحیه تعامل و همکاری ۱۰۰٪ صداقت و یکرنگی ۹۹٪ روابط عاطفی، مهر و محبت میان زوجین ۸۱٪ تأثیر ارضای نیازهای جنسی زوجین را در شکل‌گیری و تداوم یک خانواده مطلوب و موفق در جامعه اسلامی ایران زیاد و خیلی زیاد عنوان کرده‌اند.

صمیمیت مشخصه اساسی و غیر قابل تفکیک خانواده است و همین صفت آن را از سایر گروه‌های اجتماعی متمایز می‌سازد. هر چه توافق میان دو نفر بیشتر باشد، آنان بیشتر به همدیگر علاقه‌مند خواهند شد و بیشتر احتمال دارد که با هم ازدواج

کنند. هنگام بروز اختلاف که در واقع ناشی از تفاوت هاست، طرفین می‌کوشند با تغییر وضعیت روانی خود، به تشابه و توافق نائل گردند (آذربایجانی، ۱۳۸۲). صمیمیت بین زوجین باعث افزایش ارتباط مؤثر و ارتباط مؤثر به نوبه خود صمیمیت بین آنها را افزایش می‌دهد. اثرات صمیمیت در خانواده بسیار زیاد است؛ زیرا روابط خانوادگی گرم، صمیمی و حمایت‌گر فرزندان را از افتادن به دام مواد دور می‌کنند. (نیوکام و ریچاردسون، ۲۰۰۰). (قماشچی، ۱۳۸۷)

همچنین آنها حدود (۹۳٪) تأثیر شیوه رهبری و مدیریت در خانه را زیاد و خیلی زیاد، حدود (۷٪) متوسط و کم، حدود (۹۰٪) تأثیر شیوه برخورد با مسائل و مشکلات زندگی را زیاد و خیلی زیاد، حدود (۱۰٪) متوسط و کم، حدود (۹۳٪) تأثیر احساس امنیت و آرامش را زیاد و خیلی زیاد، حدود (۷٪) متوسط و کم، حدود (۹۰٪) تأثیر گفت و شنود بین زوجین را زیاد و خیلی زیاد، حدود (۱۰٪) متوسط و کم، حدود (۹۶٪) تأثیر نحوه ارتباط عاطفی و گفت و شنود بین والدین و فرزندان را در شکل‌گیری و تداوم یک خانواده مطلوب و موفق در جامعه اسلامی ایران زیاد و خیلی زیاد، حدود (۴٪) متوسط و کم، عنوان کرده‌اند.

همچنین در روابط بین زوجین نیز ارزش‌های دینی و اخلاقی حاکم بوده است. به همین دلیل کمتر در این زمان گزارش طلاق داریم زیرا ارزش‌ها پرننگ تر و ضمانت اخلاقی بیشتری داشته است.

نخبگان حدود (۹۶٪) تأثیر رعایت احترام و رفتار پسندیده را زیاد و خیلی زیاد، حدود (۴٪) متوسط و کم، حدود (۹۶٪) تأثیر سازگاری و گذشت را در شکل‌گیری و تداوم یک خانواده مطلوب زیاد و خیلی زیاد، حدود (۴٪) متوسط و کم، عنوان کرده‌اند. حدود (۹۹٪) تأثیر تعهد و وفاداری زوجین نسبت به یکدیگر را زیاد و خیلی زیاد، حدود (۱٪) متوسط و کم، عنوان کرده‌اند. حدود (۹۹٪) تأثیر تامین خواسته‌ها و انتظارات زوجین از یکدیگر را زیاد و خیلی زیاد، حدود (۱٪) متوسط و کم، حدود (۹۶٪) تأثیر مشورت و همکاری در امور زندگی را در شکل‌گیری و تداوم یک خانواده مطلوب و موفق در جامعه اسلامی ایران زیاد و خیلی زیاد، حدود (۴٪) متوسط و کم، عنوان کرده‌اند.

حدود (۷۵٪) تأثیر توجه به هنجارهای اجتماعی و عرف جامعه اسلامی را در شکل‌گیری و تداوم یک خانواده مطلوب و موفق در جامعه اسلامی ایران زیاد و خیلی زیاد، حدود (۲۵٪) متوسط و کم و حدود (۵۷٪) تأثیر هویت ملی را در شکل‌گیری و تداوم یک خانواده مطلوب و موفق در جامعه اسلامی ایران زیاد و

خیلی زیاد، حدود ۴۲٪ متوسط و کم، عنوان کرده‌اند.

در واقع فرهنگ پذیری یا جریانی که در آن فرد فرهنگی می‌شود، ابتدا از خانواده آغاز می‌شود. کودک با مشاهده رفتار و کردار و گفتار والدین و اطرافیان خود، آن‌ها را الگو و سرمشق خود قرار می‌دهد و سعی در تقلید و پیروی از آن‌ها می‌کند. انتظارات و اجبار اجتماعی، خانواده را ناگزیر می‌کند که به وظایف تعیین شده خود در قبال فرزندان، از قبیل مراقبت از آن‌ها در مقابل خطرات محیط اطراف، حمایت و پشتیبانی از آن‌ها در جهت شکوفا شدن استعدادهای آنان، ایجاد فرصت کافی برای کسب تجارب فردی و انواع آموزش‌ها در مورد رفتار اجتماعی از جمله نحوه رفتار مناسب در برابر جنس مخالف، عمل کنند.

اما چگونگی این تعلیم و تربیت و ارزش‌های مورد آموزش تحت تأثیر و نظارت مستقیم جامعه و گروه‌های مرجع دیگری که خانواده جزئی از آن‌ها به شمار می‌آید، مانند گروه قومیتی، ملیتی، خویشاوندی و امثال آن‌ها قرار دارد. از مهم‌ترین عناصر تأثیرگذار می‌توان به فرهنگ ملی هر جامعه اشاره کرد. فرهنگ ملی هر سرزمینی دارای خصوصیات و ویژگی‌های خاص آن است که تحت عناصر تاریخی، مذهبی، عقیدتی و کلیه آن خصوصیات که رنگ و بوی خاصی دارد و به آن ملت، هویتی متفاوت از دیگران می‌دهد، شکل می‌یابد. به عبارت دیگر فرهنگ و هویت ملی، هستی و شاخص منحصر به فرد هر ملتی است که آن را از سایر گروه‌های قومی - ملی متمایز می‌کند و مردم هر جامعه سعی می‌کنند از فرهنگ خود مانند سرزمین‌شان دفاع کنند، چرا که فرهنگ ملی از پایه‌های استقلال ملی هر کشوری است.

از میان کل متغیرهای ارائه شده توسط نخبگان، عوامل مهم استحکام خانواده عبارتند از: عوامل خانوادگی (۹۴/۲۸٪)، عوامل فردی (۹۲٪)، عوامل اعتقادی و مذهبی (۹۱٪) و عوامل فرهنگی (۶۷/۱۶٪) به عبارت دیگر، از نظر متخصصین عوامل خانودگی و فردی در میزان استحکام خانواده نقش مهمی دارند. چنان که از یافته‌های نخبگان ملاحظه می‌شود؛ متخصصان امروزه اهمیت بیشتری به عوامل خانوادگی در شکل‌گیری خانواده مطلوب می‌دهند و عوامل خانوادگی و فردی برای آنان در موفقیت خانواده نقش مهمی دارند و عوامل مذهبی در مرحله بعدی قرار دارد. در صورتی که در زمان دفاع مقدس، عوامل اعتقادی اهمیت بیشتری داشته و بر روی دیگر عوامل همپوشانی دارد اما با تخصصی شدن حوزه‌های مختلف زندگی عوامل مختلف مربوط به خانواده شناسایی شده‌اند و حتی عوامل اعتقادی یکی از مولفه‌های دخیل در خانواده شناخته شده است که همه آن را در بر نمی‌گیرد. حال

باید دید دیدگاه‌های جدید تا چه حد موفق و کاربردی هستند؟

معرفی مدل الگوی مطلوب خانواده:

بر اساس مطالعه حاضر عوامل موثر و مرتبط بر خانواده تنها به چند عامل خلاصه نمی‌شوند؛ بلکه عوامل متفاوتی که در این جا ذکر شد بر روی نظام خانواده موثر می‌باشند. همه این عوامل با یکدیگر ارتباط یا همبستگی درونی دارند. در واقع شکل گیری یک خانواده مطلوب، احتیاج به مطالعات فراگیر و یا تحلیل عوامل دارد تا سهم هر کدام از عوامل مشخص و معین شود.

در نتیجه چنانکه مشاهده می‌شود که این مطالعه به دنبال یک مدل مطلوب برای خانواده می‌باشد. به همین دلیل از سه منظر با تمام جنبه‌های آن مورد بررسی قرار گرفته است. سه منظر اصلی مطرح در این مطالعه عبارتند از:

۱. نگاه روان شناسانه به سلامت خانواده

۲. نگاه جامعه شناسانه به خانواده

۳. نگاه جهان بینی مذهبی یا اعتقادی به خانواده

بر اساس الگوی مطلوب خانواده بین تمام این دیدگاه‌های کلی که در بالا ذکر شده است؛ با همه مولفه‌های زیر مجموعه آن و با توجه به جامعه مورد مطالعه سلامت، استحکام و رضایتمندی زناشویی با هم ارتباط مثبت و مستقیمی دارند و هر سه با یکدیگر الگوی مطلوب خانواده را تشکیل می‌دهند.

شکل ۱ - عناصر اصلی خانواده مطلوب

مدل مطلوب خانواده بر اساس نتایج بدست آمده از مراحل مختلف تحقیق

اعم از سنجش کیفی و کمی (مصاحبه با نخبگان، اجرای پرسشنامه، با سوالات باز و بسته در مورد گروه‌های مورد مطالعه که شامل: نخبگان و سایر پاسخگویان از خانواده در دوران دفاع مقدس) به شرح زیر معرفی می‌گردد:

- ۱- مولفه‌های اعتقادی
- ۲- مولفه‌های فردی
- ۳- مولفه‌های خانوادگی
- ۴- مولفه‌های فرهنگی - اجتماعی

همه این عوامل با یکدیگر منجر به شکل‌گیری یک خانواده مطلوب خواهد شد که از سلامت، رضایت مندی زناشویی و استحکام بنیان خانواده در سطح بالا بهره‌مند است.

مولفه‌های اعتقادی: همانطور که قبلاً مشاهده می‌شود مولفه‌های اعتقادی شامل {آموزه‌های دینی، فرهنگ ایثار و شهادت، ولایت مداری و التزام عملی به احکام شرعی می‌باشد.}

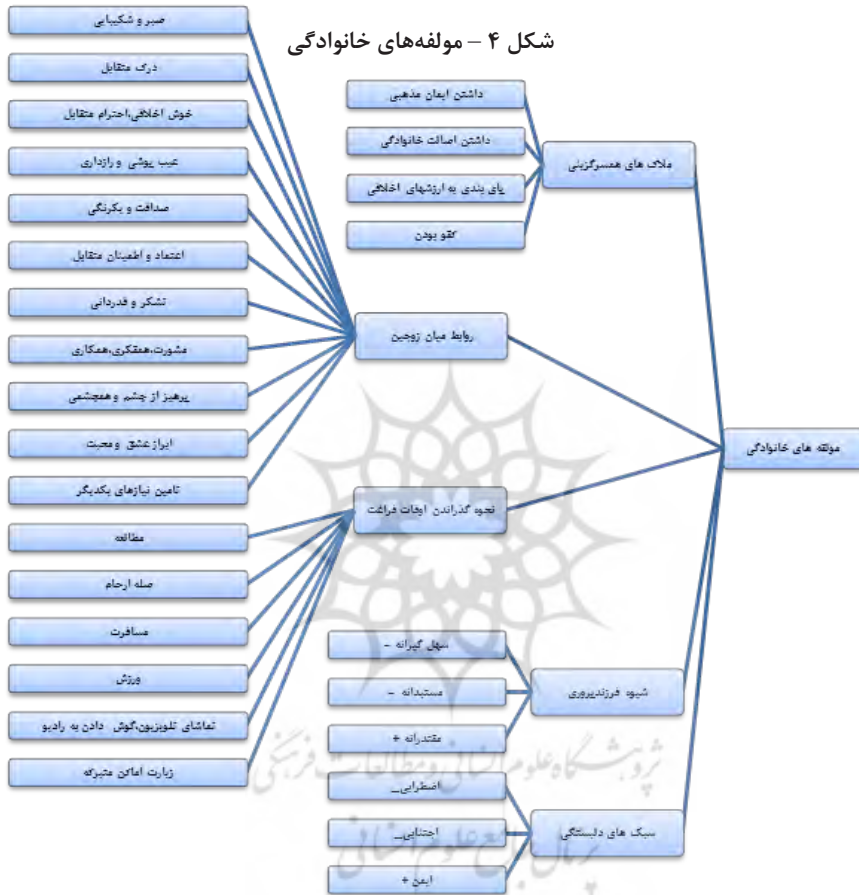
شکل ۳ - مولفه‌های فردی

مولفه‌های فردی - همانطور که در شکل ۳ مشاهده می‌شود مولفه‌های فردی

در تشکیل خانواده مطلوب عبارتند از {سلامت جسمی، سلامت روانی، سلامت جنسی، سلامت اخلاقی، سن، آراستگی ظاهری، تحصیلات و سبک زندگی} سلامت روانی نیز شامل برخورداری از ضریب هوشی، تیپ شخصیتی، عواطف و احساسات، افکار و نگرش‌ها و تعقل و استدلال منطقی می‌باشد.

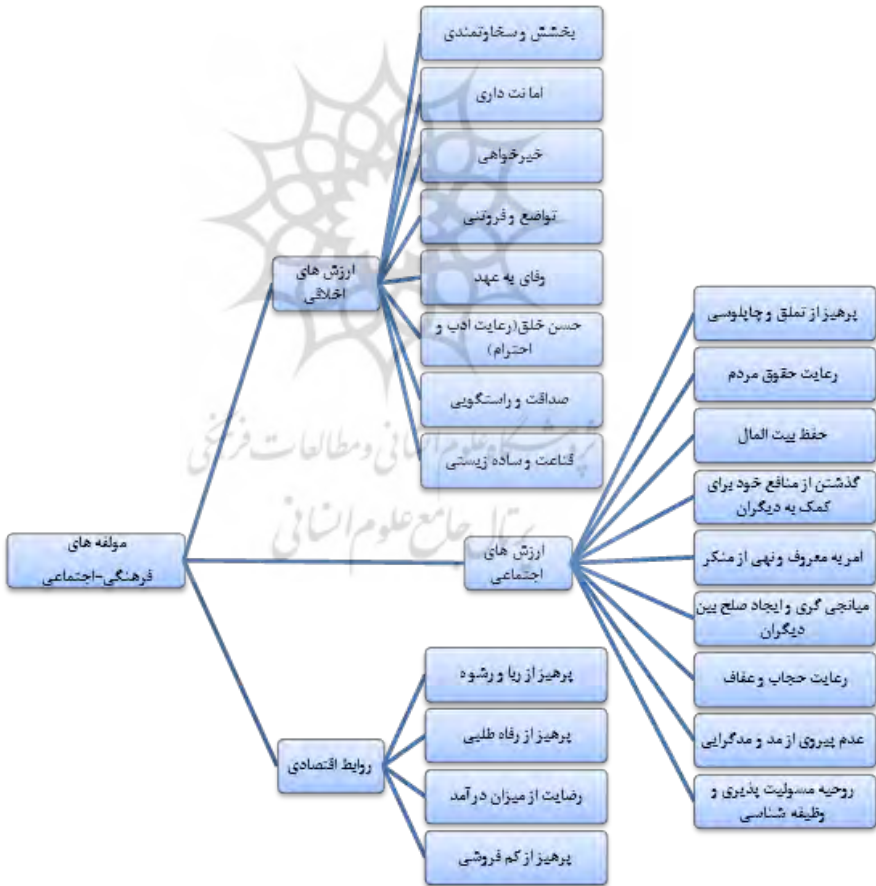
مولفه‌های خانوادگی موثر در تشکیل و تداوم خانواده مطلوب شامل ملاک‌های همسرگزینی در مرحله اول، روابط میان زوجین در مرحله دوم و پس از آن نحوه گذراندن اوقات فراغت، شیوه‌های فرزند پروری، سبک‌های دلبستگی است. هر یک از این آیتم‌ها به چند ریز فاکتور تقسیم می‌شوند. ملاک‌های همسرگزینی شامل داشتن ایمان مذهبی، اصالت خانوادگی، پایبندی به ارزشهای اخلاقی و کفو بودن است. روابط میان زوجین شامل خوش اخلاقی و احترام متقابل، عیب پوشی و رازداری، درک متقابل، صداقت و یکرنگی، اعتماد متقابل، شناخت نیازهای یکدیگر و تلاش برای تامین آن، تشکر و قدردانی از زحمات یکدیگر، صبر و شکیبایی، پرهیز از چشم

وهمچشمی، مشورت و همفکری و همکاری در اداره زندگی و مهمتر از همه ابراز عشق و محبت زن و شوهر نسبت به یکدیگر می‌باشد. نحوه گذراندن اوقات فراغت شامل انجام صله ارحام، مطالعه، مسافرت، ورزش، زیارت اماکن متبرکه، تماشای تلویزیون و گوش دادن به رادیو است.

شیوه‌های فرزندپروری شامل روش‌های مقتدرانه (دادن آزادی همراه با کنترل و نظارت منطقی)، مستبدانه (محرومیت از آزادی و اعمال مقررات خشک و شدید) و سهل گیرانه (آزادگی بیش از حد بدون هیچگونه کنترل و نظارت) می‌باشد. سبک‌های دلبستگی شامل سبک ایمن، سبک اضطرابی و سبک اضطرابی است.

شکل ۵ - مولفه‌های فرهنگی - اجتماعی

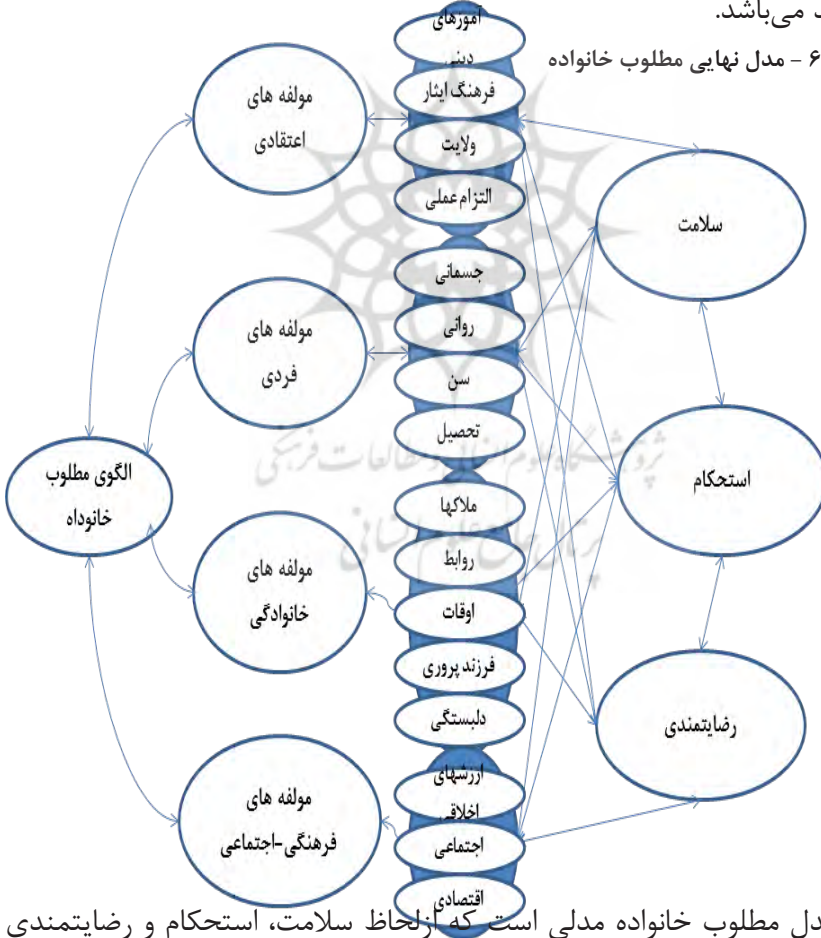
روابط و تعاملات اقتصادی است.

ارزش‌های اخلاقی شامل بخشش و سخاوت‌مندی، امانت‌داری، خیرخواهی، تواضع و فروتنی، وفای به عهد، حسن خلق، صداقت و راست‌گویی، قناعت و ساده زیستی می‌باشد.

ارزشهای اجتماعی شامل رعایت حقوق دیگران، حفظ بیت‌المال، پرهیز از تملق و چاپلوسی، گذشتن از منافع خود برای مکم به دیگران، امر به معروف و نهی از منکر، میانجی‌گری و ایجاد صلح بین مردم، رعایت حجاب و عفاف، عدم پیروی از مد و مدگرایی داشتن روحیه مسئولیت‌پذیری است.

روابط و تعاملات اقتصادی شامل پرهیز از ربا و رشوه خواری، پرهیز از رفاه طلبی، توجه به مال حلال، پرهیز از گرانفروشی و کم‌فروشی، میزان رضایت از درآمد می‌باشد.

شکل ۶ - مدل نهایی مطلوب خانواده

مدل مطلوب خانواده مدلی است که از لحاظ سلامت، استحکام و رضایتمندی

زناشویی در سطح بالایی قرار دارد. برای دستیابی به خانواده ای با این ویژگی ها (مدل مطلوب خانواده) کلیه مولفه‌های اعتقادی، فردی، خانوادگی و فرهنگی - اجتماعی نقش موثر دارند.

پیشنهادات کاربردی مبتنی بر نتایج تحقیق

بر اساس یافته‌های تحقیق رضایتمندی زناشویی به عنوان عاملی بسیار موثر در سلامت و استحکام و پایداری خانواده در دوران دفاع مقدس بوده است، لذا آموزش مهارت‌های ارتباطی میان زوجین و شیوه‌های صحیح همسررداری برای زوجین جوان جهت ارتقاء سطح رضایتمندی زناشویی به عنوان رکن اصلی استحکام خانواده امری ضروری است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که، فرهنگ حجب و حیا، پاکي و طهارت نفس، راز داری و عیب پوشی، گذشت و فدا کاری، صبر و شکیبایی، احترام متقابل و... به عنوان مهمترین عوامل تاثیر گذار در رضایتمندی زناشویی، سلامت و استحکام خانواده، بنابراین لازم است در برنامه‌های فرهنگی جامعه و خصوصا بسیج، اهمیت موارد فوق مورد تاکید قرار گیرد.

بر اساس نتایج تحقیق، آموزه‌های دینی (انجام فرایض دینی، توکل به خدا، توسل به معصومین علیهم السلام، ولایت پذیری و فرهنگ ایثار وشهادت) با سلامت و استحکام خانواده در دوران دفاع مقدس رابطه مثبت و بالایی داشته است لذا پیشنهاد می‌شود:

برنامه ریزی آموزشی جهت ارتقاء سطح دانش، بینش، گرایش به آموزه‌های دینی و تقید و التزام عملی به اجرای احکام و دستورات دینی و درونی کردن آن در جوانان به عنوان ریشه و پایه اصلی سلامت و استحکام خانواده، در مهندسی فرهنگی جامعه از جمله در برنامه‌های فرهنگی سپاه و بسیج مورد توجه قرار گیرد. در راستای بند فوق برگزاری کارگاه‌ها و دوره‌های آموزشی کوتاه مدت قبل و بعد از ازدواج توسط متخصصین و روانشناسان جهت آموزش معیارها و ملاک‌های صحیح همسرگزینی (از قبیل ایمان به خدا، تقوا و پرهیزگاری، اصالت خانوادگی به عنوان مهمترین ملاک‌های انتخاب همسر در دوران دفاع مقدس) برای جوانان به منظور تحکیم بنیان خانواده الزامی گردد.

نتایج پژوهش حاضر گواه بر این است که در زمان دفاع مقدس ملاک‌های همسر گزینی بیشتر جنبه معنوی داشته و عوامل مادی از قبیل مهریه بالا، جشن نامزدی و عروسی با شکوه و پر خرج، جهیزیه پرزرق و برق، زیبایی چهره، تناسب اندام و

مسائلی از این قبیل در تصمیم گیری برای انتخاب همسر اهمیت کمتری داشته است. لذا لازم است، آموزش جهت احیای این شاخص‌های رفتاری و حذف تجملات و تشریفات گزاف در امر ازدواج جوانان در برنامه‌های فرهنگی - اجتماعی سپاه، نیروی مقاومت بسیج و سایر نهادها و دستگاه‌های ذیربط گنجانده شود. الگوسازی برای تشکیل خانواده مطلوب از طریق معرفی خانواده‌های موفق دوران دفاع مقدس به عنوان خانواده‌های ماندگار و تجلیل از آنها در مناسبت‌های ویژه از جمله روز خانواده در راستای بند فوق کمک می‌نماید. برگزاری جشنواره‌های ملی و منطقه‌ای بزرگداشت مقام خانواده با حضور مشترک چهره‌هایی از میان خانواده‌های موفق جامعه امروز و دوران دفاع مقدس و تفکر و اندیشه آنان در زمینه ازدواج و خانواده و وجوه تشابهات و تفاوت‌های خانواده در دو دوره زمانی فوق مورد بررسی قرار گیرد. بر اساس نتایج این پژوهش در تعاملات اجتماعی و اقتصادی، توجه به ارزش‌هایی مانند حفظ بیت المال، فریضه امر به معروف و نهی از منکر، امانت داری، رعایت حقوق دیگران، داشتن روحیه مسئولیت پذیری، پرهیز از ربا و رشوه خواری، ساده زیستی و قناعت پیشگی و همچنین ارزش‌های اخلاقی همچون خیرخواهی، سخاوت‌مندی، گذشت و فداکاری، صداقت و راستگویی و... از نکات مهم و شاخص‌های رفتاری خانواده در دوران دفاع مقدس در سطح جامعه بوده است. لذا برنامه ریزی آموزشی جهت ارتقاء و توسعه سطح دانش، بینش و گرایش جوانان و خانواده‌ها به حفظ اینگونه ارزش‌های اخلاقی و اجتماعی، در تشکیل و تداوم و استحکام یک خانواده مطلوب نقش به‌سزایی دارد و باید مورد تاکید بیشتر مراکز فرهنگی سپاه و بسیج قرار گیرد. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

در انتها پیشنهاد می‌شود تحقیق دیگری در زمینه الگوی مطلوب خانواده در دهه ۹۰ به صورت مطالعه تطبیقی با این تحقیق انجام شود تا تفاوتها و تشابهات خانواده‌های کنونی مشخص گردد.

منابع فارسی:

۱. «قرآن کریم»، ترجمه محمد فولادوند، دارالقرآن کریم وزارت فرهنگ و ارشاد

۱. اسلامی، ۱۳۷۳.
۲. آیت الله خامنه‌ای، سیدعلی، «کلمه ی طیبه» شامل گزیده ای از توصیه‌های رهبر معظم انقلاب درباره تشکیل و حفظ خانواده و زندگی زناشویی از سال ۱۳۶۹ تا ۶ ماهه اول ۱۳۹۰، تهران مرکز گسترش زبان و ادبیات فارسی
۳. آذربایجانی، مسعود و دیگران: «روان شناسی اجتماعی با نگرش به منابع اسلامی»، پژوهشکده حوزه و دانشگاه و سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، ۱۳۸۲.
۴. آریا نژاد، فاطمه- ستارزاده، داوود. (۱۳۸۷)، «بهداشت روانی خانواده در دین اسلام». همایش سلامت خانواده و سیاستگذاری‌های اجتماعی، ساری - مرکز انتشارات توسعه علوم، ۱۳۸۷، ص ۲۳.
۵. اعزازی، شهلا. (۱۳۸۰). جامعه شناسی خانواده با تأکید بر نقش، ساختار و کارکرد خانواده در دوران معاصر، تهران، روشنگران.
۶. پارسونز، تالکوت: «ساختار اجتماعی خانواده»، در مبانی رشد و جامعه‌شناسی، اثر: جی، اچ، آبراهام، ترجمه حسن پویان، تهران، چاپخش...
۷. ثنایی، باقر. (۱۳۷۵). آسیب شناسی خانواده. مجله پژوهش‌های تربیتی شماره ۳.
۸. چلبی مسعود و روزبهانی توران. (۱۳۸۵)، نقش خانواده به عنوان عامل و مانع بزهکاری نوجوانان (با تکیه بر نظم در خانواده). پژوهشنامه علوم انسانی صفحات ۹۶ الی ۱۳۳ و ۵۴۰ الی ۶۶۴.
۹. حاج علی اکبری، محمدجواد «مطلع عشق» (گزیده ای از رهنمودهای حضرت آیت الله سید علی خامنه ای به زوج‌های جوان)، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چاپ ۵، ۱۳۸۴، ص ۲۶ الی ۳۵
۱۰. حائری مازندرانی، زین العابدین: (۱۳۷۴)، «ارث الزوجه» دفتر نشر فرهنگ اسلامی، جلد ۱ ص ۱۹۶
۱۱. حر عاملی، محمدبن الحسن (۱۳۶۷)، «وسائل الشیعه»، تحقیق عبدالرحیم ربانی شیرازی، دفتر نشر فرهنگ اسلامی ج ۲۰، ص ۲۳
۱۲. رسولی محلاتی، هاشم: «غرر الحکم و دررالکلم» گرد آورنده: تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۷: ص ۴۳۵ و ص ۴۱.
۱۳. ساروخانی، باقر. نوید نیا، منیژه. (۱۳۸۵) فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، مقاله «امنیت اجتماعی خانواده و محل سکونت: در تهران». سال ششم، شماره ۲۲ سال ۱۳۸۵، ص ۸۷ الی ۱۰۶.
۱۴. شیخی، محمد تقی (۱۳۸۰)، ناشر شرکت سهامی انتشار، جامعه شناسی زنان و خانواده صفحات ۱۷ الی ۷۴.
۱۵. شهبواری، محمدهادی، کدیور. پروین (۱۳۸۳) کنگره سراسری آسیب‌شناسی خانواده در ایران. بررسی رابطه عملکرد خانواده با قضاوت‌های اخلاقی و سازگاری.

۱۶. علامه مجلسی، محمد باقر: (۱۴۰۴ق) «بحارالانوار»، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی ج ۲، ص ۲۰۵.
۱۷. قماشچی، فردوس (۱۳۸۷): «بررسی وضعیت سلامت و استحکام خانواده و آسیب‌های درونی و بیرونی آن در خانواده‌های ساکن در استان تهران» مرکز زنان و امور خانواده - نهاد ریاست جمهوری - ۱۳۸۷، ص ۴۵-۴۰.
۱۸. کاهنی، سیما. حسن آبادی، محسن. سعادتجو علیرضا. (۱۳۷۹). *مجله دانشکده علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی سبزوار*. بررسی اضطراب، افسردگی، پرخاشگری و بزهکاری نوجوانان گروه سنی ۱۲ الی ۱۹ سال در خانواده‌های گسسته و پیوسته. سال هفتم شماره ۴ زمستان ۷۹.
۱۹. کیوانلو، عباس (۱۳۸۳). *کنگره سراسری آسیب‌شناسی خانواده در ایران*، عوامل مؤثر بر رضایتمندی زناشویی. دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید بهشتی
۲۰. مشکاتی محمدرضا، مشکاتی زهراسادات. (۱۳۸۱) *مجله جامعه‌شناسی ایران*، (ویژه نامه آسیب‌های اجتماعی در ایران) سنجش تأثیر عوامل درونی و بیرونی خانواده بر بزهکاری نوجوانان (آزمون تجربی نظریه ترکیبی کنترل اجتماعی و پیوند افتراقی) تابستان ۱۳۸۱ شماره ۴ - ص ۳ - ۲۵
۲۱. مینوچین، س. (۱۹۷۴). *خانواده و خانواده درمانی*. مترجم: ثنایی، باقر، تهران: انتشارات امیر کبیر

منابع انگلیسی:

1. Atkinson G.B.J & MC Carthy B. & Phillips L. M. 1987, **Studying Society**. An Introduction to social Science. Oxford Universit:p. 110
2. Goode, William J., 1994, **Sociology**, Oxford, Blackwell Publishers. p. 106-117
3. Good William J. 1989, **the family**. 2/E, Deghi: Prentice, Hall of India. P: 166-167
4. Merton Robert K. 1957, **Social theory and social structre (social structure and anomie)**. USA: The Free Press.
5. Nichols, Virginia Quinn (1985). **Applying psychology**, McGraw Hill Book Co.
6. Parsons, Talcott., 1951, **The Social System**, Glencoe, IL., Free press.
7. Stewart Elbert W. & Glynn James A. 1988, **Introduction to sociology**. Singapore: Mc Graw- hill. p.453-463
8. Williams J.E Hall, 1982, **Criminology and Criminal Justices**. London Butterworth's. p: 95 -100